

YE'CÛC VE ME'CÛC'UN TÜRKLER OLDUĞUNU HABER VEREN RİVAYETLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Emin SEYHAN
Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
ahmeteminseyhan@gmail.com

Öz: İslâm düşünce tarihi boyunca Ye'cûc ve Me'cûc ile ilgili isabetli olmayan görüşler müslümanların kafasını karıştırmış, onları sağlıklı değerlendirme yapma imkânından mahrum bırakmış, âyet ve hadislerin yanlış yorumlanmasına neden olmuş ve nihayet doğru olmayan bir Ye'cûc ve Me'cûc anlayışı ortaya çıkarmıştır. Makalenin gayesi; Ye'cûc ve Me'cûc'un Türkler olduğunu haber veren rivâyetleri sened ve metin yönünden tahlil etmek ve bunların gerçek değerini ortaya koymaktır.

Araştırma neticesinde Kur'ân-ı Kerîm'in nazil olduğu dönemde Ye'cûc ve Me'cûc kelimesinin "isim" değil "sıfat" olarak kullanıldığı, Enbiyâ sûresi 96. âyette geçen Ye'cûc ve Me'cûc ile kast edilenlerin "ikinci sûrun üfürülmesiyle birlikte diriltilecek ve mahşer meydanına doğru sel gibi akıp giden günahkâr, zalim, kâfir, münafık ve müşrikler topluluğu" olduğu, Kehf sûresi 94. âyette geçen Ye'cûc ve Me'cûc ile kast edilenlerin ise, "Zülkarneyn'in yaşadığı dönemde dünyada bulunan, etraflarına büyük zararlar veren, işgalci, sömürgeci ve bozguncu insanlar topluluğu" olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bir başka ifadeyle her iki âyette de Ye'cûc ve Me'cûc ile "belirli bir ırk veya kavim" değil, tam tersine "muhtelif ırk ve renklerdeki bütün zâlim, kâfir, müşrik, münafık, fâsık ve fasitler topluluğu" kastedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ye'cûc ve Me'cûc, Kıyamet alameti, Zülkarneyn, fesat, zulüm.

Abstract

A Study On The Hadiths Claiming That Gog And Magog Are Turk

Throughout the history of Islamic thought, incorrect ideas about Gog and Magog have confused Muslims, deprived them of the ability to make healthy assessments, caused misinterpretation of verses and hadiths and finally revealed a not-right understanding of Gog and Magog. The goal of article is to analyze the narratives that tells that Gog and Magog are Turks in terms of sanad and text and to reveal their true value.

As a result of the research, it has been concluded that the word of Gog and Magog was used as an adjective not a name in the period of the revelation of the Holy Qur'an that Gog and Magog who are considered in Sûrah al-Anbya 96th verse are the sinner, the cruel, the unbeliever, the hypocrites and the polytheists who are raised with the second blowing of the sûr and flow like floods toward resurrection/ judgment square in the Judgment Day, that Gog and Magog who are considered in the Sûrah al-Kahf 94th verse are the group of invaders, colonists and defeatist who vandalized people and caused great damage to their surroundings in the world when Dhul-Qarnayn lived. In other words, it has been meant that Gog and

Magog considered in both two verses are not a specific race or tribe but on the contrary they are all the cruel, infidel, polytheists, hypocrites, fascists and despotic in various races and colors.

Key Words: Gog and Magog, Omen of Doomsday, Dhul-Qarnayn, disorder, persecution.

GİRİŞ

Ye'cûc ve Me'cûc kelimesi hem Kur'ân-ı Kerîm'de hem de hadislerde geçmektedir. Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde sıfat olarak kullanılan bu kelime zamanla anlam kaybına uğramış ve isimleşmiştir. Bazı kimseler, düşman gördükleri kavimleri eski inanç ve kültürlerinin de etkisinde kalarak Ye'cûc ve Me'cûc olmakla suçlamış, bundan olumsuz anlamda etkilenen kişiler Resûlullah'ın konuyla ilgili uyarılarını yanlış anlamış, Ye'cûc ve Me'cûc'un Türkler olduğunu iddia eden rivâyetler üretilmiş ve bunlar birtakım tefsir ve hadis kitaplarına girmeyi başarmıştır. Bu makalede söz konusu kaynaklara giren mezkûr rivâyetlerin incelenmesi ve sıhhat durumlarının tespit edilmesi hedeflenmiştir.

Araştırmalarımız neticesinde daha önce söz konusu rivâyetlerin sıhhat durumlarını inceleyen başka bir çalışmanın yapılmadığı görülmüştür. Aziz Taşbolotov'un "Ye'cûc ve Me'cûc Hakkındaki Hadislerin İsnad ve Metin Açısından Tahlili" isimli yüksek lisans tezinde söz konusu rivâyetlerin ele alınmadığı görülmüş; Kazanlı âlim Mûsâ Cârullah'ın (ö. 1364/1945) "Kur'ân-ı Kerîm Âyetlerinin Mu'ciz İfadelerine Göre Ye'cûc" ve İsmail Cerrahoğlu'nun "Ye'cûc-Me'cûc ve Türkler" başlıklı makalelerinde ise mezkûr hadislerin sened yönünden değerlendirilemediği müşahede edilmiştir. Buradan hareketle Ye'cûc ve Me'cûc'un Türkler olduğunu haber veren rivâyetlerin daha kapsamlı bir şekilde incelenmesi amaçlanmıştır.

Çalışmada öncelikle Ye'cûc ve Me'cûc kavramıyla ilgili genel bilgiler verilmiş, daha sonra ise söz konusu rivâyetler değerlendirilmiştir.

I. Ye'cûc ve Mecûc Kavramı ve Muhtevası

A. Ye'cûc ve Mecûc Kavramı

Arapçada (جج) kelimesi, “sıcağın şiddetli olması, ateşin tutuşması ve sesli sesli yanması, düşmanın hızlı hareket etmesi” gibi manalara gelmektedir.¹

Zemahşerî (ö. 538/1143) ve Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209) gibi âlimlere göre Ye'cûc ve Me'cûc kelimesi Arapçaya başka dillerden geçmiştir.² Mûsâ Cârullah da bu görüşe katılmış ve Ye'cûc ve Me'cûc kelimelerinin Yunancadan Arapçaya geçtiğini söylemiştir.³ Ancak Cârullah, Ye'cûc ve Me'cûc kelimelerinin Türkçe kökenli olabileceğini de iddia etmiştir. Fakat günümüz Kelam araştırmacılarından İlyas Çelebi, Cârullah'ın bu görüşünü “hiçbir şekilde açıklanamayacak bir iddiadan ibaret” görmüştür.⁴

Dilciler her ne kadar kelimenin kökeni hakkında farklı görüşler ileri sürseler de Râgıb el-İsfahânî (ö. 502/1108) ve İbn Manzûr'a (ö. 711/1311) göre Ye'cûc ve Me'cûc kelimeleri Arapça kökenlidir.⁵

Klasik kaynaklarda (يفعول ومفعول) vezninde gelen “Ye'cûc ve Me'cûc” ile “ahir zamanda kıyâmet alâmeti olarak ortaya çıkacak ve büyük karışıklıklara ve taşkınlıklara sebep olacak kimseler” kastedilmiştir.

Özetle, Ye'cûc ve Me'cûc sıfat olarak “fesatçı, bozguncu” anlamına gelmekte olup mezkûr âyet ve sahih hadislerde “zalim, müşrik ve bozguncu insanlar topluluğu” manasında kullanılmıştır. Nitekim hem âyetlerde hem de sahih hadislerde Ye'cûc ve Me'cûc'un ırkları, renkleri veya dillerine ait herhangi bir bilgi mevcut değildir.

¹ Ezherî, Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî, *Tehzîbu'l-luga*, Thk.: Muhammed Ivaz, Dâr-u İhyâ't-tûras, Beyrut, 2001, XI, 159-160; İbn Manzûr, Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Dâr-u's-sadr, Beyrut, 1994, II, 206-207; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, Kahraman Yay., İstanbul, 1986, s. 10; İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, *Fethu'l-bâri bi şerh-i Sahîhi'l-Buhârî*, Thk.: Abdurrahman Muhammed, Dâr-u İhyâ't-tûras, Beyrut, 1988, XIII, 90.

² Zemahşerî, Cârullah Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl ve uyûni'l-akvâl fî vucûhi't-te'vîl*, Thk.: Mustafa Hüseyin Ahmed, Kahire, 1953, II, 498; er-Râzî, Fahrudin Muhammed b. Ömer, *Tefsîru'l-kebîr ev mefâtihu'l-gayb*, Dâr-u'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, 1990, XXI, 170.

³ Carullah, Musa, “Kur'ân-ı Kerîm Âyetlerinin Mu'ciz İfadelerine Göre Ye'cûc”, Sad.: Nur Ahmet Kurban, *GÜİFD*, Gümüşhane, 2013, C. 2, Sayı: 4, s. 277.

⁴ Çelebi, İlyas, “Ye'cûc ve Me'cûc”, *DİA*, İstanbul, 2013, XLIII, 374. “Ye'cûc ve Me'cûc” kelimelerinin menşei, anlamları ve okunuşları hakkında geniş bilgi için bkz. Carullah, *a.g.m.*, s. 277-278; Cerrahoğlu, İsmail, “Ye'cûc - Me'cûc ve Türkler”, *AÜİFD*, Ankara, 1975, C. 20, s. 117-118.

⁵ Râgıb, *el-Müfredât*, s. 10; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, II, 206-207.

B. Geçmişte Bu Kavram İle Kast Edilenler

Eski Ahit'te Ye'cûc ve Me'cûc ordusunun atlı askerlerden oluştuğu, tamamının zırhlı, kalkanlı, kılıçlı, yay ve okları bulunan kimseler olduğu ifade edilmektedir.⁶ Kitâb-ı Mukaddes'te geçen "Gog ve Magog"⁷ ile bazı rivâyetlerdeki Ye'cûc ve Me'cûc tasvirleri arasında çok dikkat çekici benzerlikler mevcuttur. Ehl-i kitab'ın ve Câhiliye kültürünün etkisinde kalan bazı kimseler, düşman gördükleri veya sevmedikleri kavimleri Ye'cûc ve Me'cûc olmakla itham etmişlerdir. Nitekim Vehb b. Münebbih (ö. 114/732),⁸ Katâde (ö. 117/735),⁹ Süddî (ö. 127/745)¹⁰ ve Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767)¹¹ gibi kimseler Ye'cûc ve Me'cûc'un "Türkler" olduğunu iddia eden hadisleri savunmuş, Kurtûbî (ö. 671/1272)¹² ve İbn Kesîr (ö. 774/1372)¹³ gibi âlimler de bu rivâyetleri hiçbir tenkid süzgecinden geçirmeden eserlerine alıp nakletmişlerdir.

Oysa Kur'ân-ı Kerîm ve sahih hadisler incelendiğinde görüleceği üzere böyle bir iddia doğru değildir. Nitekim Kâsımî (ö. 1332/1914), Ye'cûc ve Me'cûc'un "Moğol ve Tatarların nesli ve sedlerinin de Kafkas dağları olduğu" iddialarını tamamıyla İsrâiliyat ve mevzûat olarak değerlendirmiştir.¹⁴

Elmalılı Hamdi Yazır (ö. 1361/1942) ise, çok daha farklı bir yorum yapmış, Zülkarneyn'e seddi yaparken yardım eden kuvvetin Türkler olduğunu, mâzîde yaptıkları bu önemli iş nedeniyle arzı fesattan kurtardıklarını, İslâm'a girdikten sonra da büyük hizmetler yapmaya devam ettiklerini, şu halde Türklerin ıncırazının, "Ye'cûc ve Me'cûc" seddinin yıkılması ve dünyanın nizamının bozulması anlamına geleceğini, bu-

⁶ Kitâb-ı Mukaddes, *Eski ve Yeni Ahit (Tevrat ve İncil)*, Kitâb-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1988, Hezekiel, 38/1-5, s. 827; 39/1-6, s. 828.

⁷ Tekvin, 10/2, s. 8; I. Tarihler, 1/5, s. 399; Hezekiel, 38/2, s. 827, 39/1-7, 11, s. 828; Vahiy, 20/7-9, s. 272.

⁸ es-Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrahim en-Nisâbûrî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*, Thk.: Ebû Muhammed b. Âşur, Dâr-u İhyâ'u'türas, Beyrut, 1422/2002, VI, 193; el-Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali en-Nisâbûrî, *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, Thk.: Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve diğeri, Dâr-u'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1415/1994, III, 167.

⁹ el-Vâhidî, *el-Vasît*, III, 167; Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd, *Meâlimu't-tenzîl fi tefsîri'l-Kur'ân*, Thk.: Muhammed Abdullah/ Osman Cum'a/ Süleyman Müslim, Dâr-u Tîbe, 1417/1997, V, 202.

¹⁰ el-Vâhidî, *el-Vasît*, III, 167.

¹¹ Mukâtil b. Süleyman, Ebu'l-Hasan b. Beşîr, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, Thk.: Abdullah Mahmûd, Dâr-u İhyâ'u'türas, Beyrut, 1423, III, 52; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, VI, 193.

¹² Kurtûbî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmî li ahkâmi'l-Kur'ân*, Thk.: Ahmed Abdulâlim el-Berdûnî, Dâr-u'l-kütübi'l-Misriyye, Kâhire, 1384/1964, XI, 58.

¹³ İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ, *en-Nihâye fi'l-fiten ve'l-melâhim*, Thk.: Muhammed Ahmed Abdulazîz, Dâr-u'l-cil, Beyrut, 1408/1988, I, 200; İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Thk.: Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, Dâr-u hicr, 1424/2003, XIX, 238.

¹⁴ Kâsımî, Muhammed Cemâluddin b. Muhammed b. Saîd b. Kâsım, *Mehâsinu't-te'vîl*, Thk.: Muhammed Bâsıl, Dâr-u'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1418/1997, VII, 77. Ye'cûc ve Me'cûc ile kast edilenlerin kimler olduğuyla alakalı yapılmış diğer yorumlar için bkz. Cerrahoğlu, *a.g.m.*, s. 111-117.

nun da “kıyâmetin bir alâmeti” olduğunu söylemiştir.¹⁵ Müslim şârihlerinden Mehmed Sofuoğlu (ö. 1407/1987) da onun bu görüşüne aynen katılmış ve hadislerde geçen Ye’cûc ve Me’cûc ile kast edilenlerin Türkler olmadığını ifade etmiştir.¹⁶

Aynı şekilde Mûsâ Cârullah, Kur’ân-ı Kerîm’de geçen Ye’cûc ve Me’cûc kavramını açıklarken Eski Ahit’te yer alan kâhin ve şairlerin kuruntularının, uydurulmuş masal ve hurafelerin delil değeri taşıyamayacağını belirtmiş ve şunları söylemiştir: “Kur’ân-ı Kerîm’in âyetleri, Eski Ahit hayallerinin ve lâhûtî rüyalarının hikâyesi olamaz. Belki bu âyetler tam manasıyla bunlara muhaliftir. Tefsir sahifelerinde, hadis kitaplarında o uydurmaları ve rüyaları nakledip, Kur’ân âyetlerini yahudilerin hayal ve rüyalarına hamletmek (Allah’ın âyetlerini, Allah’ın indirmedeği konularda kullanmak yönüyle) tahriftir. Kur’ân-ı Kerîm’in asıl maksadından gafil olmaktır.”¹⁷ “Gog ve Magog” ya da “Ye’cûc ve Me’cûc” adıyla yeryüzünde hiçbir vakit, hiçbir halk, hiçbir cins, hiçbir millet ve hiçbir devlet olmamıştır. Bunlar, yalnız yahudilerin uydurmalarında ve rüyalarında bulunmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm âyetlerini o yolla tasvir ya da tasavvur etmek her halükarda akılsızlık ve gaflettir.”¹⁸ “Rivâyet tutkunu bütün müfessirler, Ye’cûc ve Me’cûc hakkında Eski Ahit ve Yeni Ahit’in sözlerini, hatta Talmûd’un da masallarını tam anlamıyla taklit etmişlerdir.”¹⁹

İsmail Cerrahoğlu da, Cârullah’ın bu görüşlerine katılmış ve konuyla ilgili şu dikkat çekici tespitleri yapmıştır: “Kur’ân-ı Kerîm’in iki âyetinde zikredilen Ye’cûc ve Me’cûc’u, rivâyet meftunu ekseri müfessirler, Kitâb-ı Mukaddes’in ve onların müfessirlerinin sözlerini, kâhin ve şairlerin hayal kuvvetiyle ortaya koyduklarını, halkın korku vehmiyle uydurdıkları masalları İsrâiliyat namıyla nakletmişlerdir. İslâm dinine birçok dinlerin hurafeleri İsrâiliyat adı altında girmiştir. İslâmiyet’in zuhûrundan itibaren ihtida eden yahudiler ve diğer din sâlikleri, Kitâb-ı Mukaddes’in Kur’ân-ı Kerîm ile müştereken bahsettikleri neseb ve tarihî hâdiselerde, İslâmî ilimler ve bilhassa tefsirde derin tesir icra etmişler, bunun neticesi olarak da pek çok müfessir İsrâiliyat’ı aşırı şekilde tekrar etmişlerdir. Dolayısıyla Ahd-i Atik nebilerinin sözleri, Yuhanna’nın rüyaları, yahudilerin vehimleri, huristiyanların cehaletleri gibi haller Kur’ân’ı izah edemez; böyle bir durum Kur’ân’a tecavüzdür. Zaten Ye’cûc ve Me’cûc’un geçtiği iki ayet dikkatle tetkik edilecek olursa sıfat olarak “fesatçı” anlamını açıklamaktadır. Ye’cûc ve Me’cûc’un cinsiyetleri, zamanları ve mekânları tayin edilmediğine göre bunlar yeryüzünde her

¹⁵ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, ts., V, 3292.

¹⁶ Sofuoğlu, Mehmed, *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1970, VIII, 407, 1 nolu dipnot.

¹⁷ Carullah, *a.g.m.*, s. 254, 258, 262.

¹⁸ Carullah, *a.g.m.*, s. 254.

¹⁹ Carullah, *a.g.m.*, s. 265.

yerde ve her millette olabilir. Bunu Türklere hamletmek hata, gaflet ve cehaletten başka bir şey değildir.”²⁰

İlyas Çelebi ise güvenilir rivâyetlerin hiçbirinde Ye'cûc ve Me'cûc ile Türkler arasında bir bağlantı kurulmadığını, bu yakıştırmaların Gog ve Magog'un Doğu'dan çıkacağı iddiasından veya Türklere düşman toplulukların kin ve öfkesinden kaynaklandığını söylemiştir.²¹ Günümüz Tefsir araştırmacılarından Süleyman Ateş de, “tefsir ve hadis kaynaklarındaki Ye'cûc ve Me'cûc ile ilgili anlatılanlara İsrâiliyat karıştığını, bunun Türklerle hiçbir alakasının bulunmadığını, bu akıl ve mantık dışı efsanevî ayrıntılara inanmamak gerektiğini” kaydetmiştir.²² Aziz Taşbolotov da yüksek lisans çalışmasının sonuç kısmında “Ye'cûc ve Me'cûc'un Türkler olduğunu iddia eden müfessirlerin çoğunluğunun mevzû hadislere ve İsrâilî haberlere dayandığını” belirtmiştir.²³

C. Günümüzde Bu Kavram İle Kast Edilenler

Kur'ân-ı Kerîm'de “Ye'cûc ve Me'cûc” kelimesinin geçtiğini gören ve bu konudaki zayıf ve uydurma rivâyetleri esas alan kimi âlimler, Ye'cûc ve Me'cûc'u “kiyâmetin on büyük alametinden biri” olarak görmüş, bununla kimlerin kastedilmiş olabileceği konusunda akıl yürütmüş ve ciddi dayanaktan yoksun çok değişik yorumlar yapmışlardır.²⁴ Bazı kimseler, bu tür farklı yorumlar yapılmasını tabîi karşılamak gerektiğini, nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bazı kavramların farklı kimseler tarafından değişik şekillerde tevil edilebildiğini, günümüzde vukû bulan bir hâdisenin bile değişik kişiler tarafından muhtelif şekillerde yorumlanabildiğini iddia etmiş ve böyle bir durumun normal karşılanması gerektiğini söylemişlerdir. Ancak biz böyle bir görüşü kesinlikle kabul etmiyor ve çalakalem yapılmış, temelleri çürük yorumlara hiçbir zaman değer verilmeme-

²⁰ Cerrahoğlu, *a.g.m.*, s. 119-120, 124-125.

²¹ Çelebi, “Ye'cûc ve Me'cûc”, XLIII, 375.

²² Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1988, V, 326-332.

²³ Taşbolotov, Aziz, *Ye'cûc ve Me'cûc Hakkındaki Hadislerin İsnad ve Metin Açısından Tahlili*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), AÜSBE, Ankara, 2007, s. 119.

²⁴ İbn Mes'ûd, Abdullah, *Tefsîr-u İbn Mes'ûd*, (*Dirâsetü an İbn Mes'ûd ve tefsîrihî, mecmu'ut-tefsir*), Thk.: Muhammed Ahmed İsevî, Riyad, 1985, II, 305; Tirmizî, Muhammed b. İsa, *el-Câmiu's-sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, 31/Fiten, 59 (IV, 517-518); Kâdı Beydâvî, Abdullah b. Ömer, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, Hakikat Yay., İstanbul, 1988-1991, III, 369; İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Thk.: Sâmi b. Muhammed Selâme, Dâr-u Tîbe, 1999/1420, II, 521-522; İbn Hacer, *Feth*, XIII, 90; Harpûtî, Abdullatif, *Tenkîhu'l-kelam fi akâid-i ehli'l-İslâm*, (*Kelâmî Perspektiften İslâm İnanç Esasları*), Haz.: İbrahim Özdemir/ Fikret Karaman, TDV Elazığ Şb. Yay., Elazığ, 2000, s. 292; Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, V, 3288, 3291, 3374; Bilmen, Ömer Nasûhî, *Muvazzah İlm-i Kelam*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, ts., s. 327-328; Esed, Muhammed, *Kur'ân Mesajı Meal-Tefsir*, Çev.: Cahit Koytak/ Ahmet Ertürk, İşâret Yay., İstanbul, 2000, s. 606, el-Kehf, 18/98, 100 no'lu dipnot; Döndüren, Hamdi, *İnsanlığa Son Çağrı Kur'ân-ı Kerim, Meal, Tefsir, Ansiklopedik İndeks*, Yeni Şafak, İstanbul, 2003, I, 501, el-Kehf, 18/94, 6 no'lu dipnot ve II, 532, el-Enbiyâ, 21/96, 43 no'lu dipnot; Çelik, Ali, *Hz. Peygamber'in Hadislerinde Fitne (Sebepleri, Özellikleri, Çâreleri)*, Çağlayan Yay., İzmir, 1996, s. 60-61; Hatipoğlu, Nihat, *Kur'ân-ı Kerim'in Doğru Anlaşılmasında Hadislerin Önemi*, Ta-ha Yay., Ankara, 1999, s. 196.

si gerektiğini düşünüyoruz. Çünkü sağlam olmayan temeller üzerine bina edilen yorumlar insanı hakikatten uzaklaştırma potansiyeline sahip olduğu gibi, bu tür mesnetsiz yorumlara itibar etmek ve bunları normal görmek ve göstermek de Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasını ve Hz. Peygamber'in doğru tanıtılmasını engellemektedir. Bu itibarla yapılması gereken; uzun araştırmalar sonucu ortaya konulan, temelleri sağlam içtihadları ciddiye almak ve bunlara itibar etmektir. Zira içtihad, gelişigüzel ve sıradan bir iş değil çok önemli bir faaliyettir. Elbette uzun emekler harcanarak yapılan içtihadın isabetli olması halinde "iki sevap", yanılma durumunda ise "bir sevap" alınması söz konusu olabilir. Ancak içtihad, gereken cehd ve gayret gösterilmeden, baştan savma ve üstün körü yöntemlerle yapılır, farklı görüş ve düşünceler dikkate alınmaz, sağlıklı tefekkürün hakkı verilmez, sağlam bir muhakemeye meselelere yaklaşılmaz, problemi çözmek için doğru sorular sorulmazsa, buradan "bir sevap" alınması bir yana, ciddi ve güvenilir bilgiye dayanmayan, eksik ve hatalı araştırma sonucu oluşan zanna göre yapılan içtihad nedeniyle kişi büyük bir veballe karşı karşıya kalabilir. Bu nedenle her içtihadta değil, usûlüne uygun yapılmış içtihadta değer verilmelidir.

Nitekim asrımızda da Ye'cûc ve Me'cûc ile kimlerin kast edilmiş olabileceği hususunda çok değişik içtihadlar yapılmış ve yapılmaktadır. Bunlardan isabetli olanları olduğu gibi olmayanları da vardır. Bu yorumlardan bazılarını şöyle sıralamamız mümkündür: "Ye'cûc ve Me'cûc, hem silah hem de malî gücüyle bütün yeryüzünü istila etmiş kapitalist hıristiyan dünyasıdır."²⁵ "Ye'cûc ve Me'cûc, yakın gelecekte veya uzak zamanların birinde meydana gelecek müstakbel bir hadisedir."²⁶ "Barbar tabirinden daha şiddetli bir tabir olup aslı ve nesebi belirsiz, din ve millet tanımayan karma insanlar topluluğudur."²⁷ "Bütün beşeriyeti etkileyecek bir afet olup, müteaddit kabilelerden müteşekkil kalabalık çapulcular takımudur."²⁸ "Ye'cûc ve Me'cûc, iddia edildiği üzere Türkler değil, geçmiş ve gelecekte hangi ırk ve millete mensup olursa olsun yeryüzündeki nizam ve intizamı bozmaya kalkışan kimselerin hepsidir."²⁹ "Geçmişte yapılan mücadeleden yenilen ve gelecekte de yenilmeleri normal olan kötü kimselerdir."³⁰ "Gök insanları ile savaşıacak, ancak fazla ileri gitmelerine imkân verilmeyip imha edilecek kimseler-

²⁵ Carullah, a.g.m., s. 279.

²⁶ Carullah, a.g.m., s. 265.

²⁷ Yazır, a.g.e., V, 3287-3288.

²⁸ Ahmed Naim/ Kâmil Miras, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, DİB., Yay., Ankara, 1986, IX, 101-102. Ayrıca bkz. İbn Hacer, *Feth*, XIII, 91.

²⁹ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, DİB., Yay., Ankara, 1988, I, 139. Süleyman Ateş de İslâm'ı yayan bir millet olan Türkler'in "Ye'cûc ve Me'cûc" olamayacağını belirtmektedir. Bkz. Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, V, 333.

³⁰ Hasan Hanefî, *Mine'l-akîde ile's-sevrâ*, Dâru't-tenvîr, Beyrut, 1988, IV, 481.

dir."³¹ "Bir başka gezegende yaşayan ve kıyâmete yakın insanlara saldıracak olan bir kavimdir."³² "Kıyâmetin kopuş sürecinde, değişik milletlerden oluşan şerir ve fasık insanların mahşere akın akın gelişlerini sembolize eden bir kavramdır."³³ "Belli kavimler ya da varlıklar olmayıp, son saatın gelip çatmasından önce insan uygarlığının bütünüyle yok olmasına yol açacak bir toplumsal felaketler serisi anlamında bütünüyle temsîlî bir unsurdur."³⁴ "Cinsiyetleri, zaman ve mekânları bildirilmeyen Ye'cûc ve Me'cûc'un gerek geçmişte Zülkarneyn zamanında mevcut olup hapsedilmeleri, gerekse kıyamet alameti olarak ahir zamanda ortaya çıkıp dünyayı fesada vermeleri gibi ifadelerden anlaşıldığı üzere onlar her zaman ve her devirde dünyayı ifsat eden kimselerdir ve her millettten olabilir."³⁵ "Ye'cûc ve Me'cûc, çevreye yayılıp zarar veren, yakıp yıkan toplulukların bir tasviridir. Kur'ân, geçmişte olduğu gibi gelecekte de bu niteliği taşıyan toplulukların ortaya çıkacağını haber vermektedir. Bunlar çok kalabalık bir topluluktur ve yeryüzünde fesat çıkaracaklardır."³⁶

Bilindiği üzere Ye'cûc ve Me'cûc kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de sadece iki yerde³⁷ geçmekte olup bu âyetlerde "kıyâmetin bir alâmeti" olduğuna dair "açık bir beyan" söz konusu değildir. Yukarıdaki yorumlar içerisinde en iknâ edici görüneni İlyas Çelebi'nin kanaatidir. Ancak bize göre Enbiyâ sûresinde geçen Ye'cûc ve Me'cûc ifadesiyle³⁸ "kıyâmetin bir alâmeti" değil, "ikinci sûrun üfürülmesiyle birlikte diriltilecek ve mahşer meydanına doğru yürüyerek seller gibi akıp giden³⁹ bütün hakikat inkârcıları" kastedilmektedir. Yani resmedilen portre "kıyamet öncesini değil, yeniden diriliş sonrası" yansıtmaktadır. Zira âyetin devamında anlatılanlar da bu düşüncemizi desteklemektedir. Şöyle ki, kıyâmetin "kopuş süreci başladığında" nasıl ayın ikiye yarılması âyet-i kerime'de⁴⁰ "اقتراب" fiiliyle ifade ediliyorsa, başa gelmesi kaçınılmaz olan kıyâmet sözü "وعد الحق" va'dül-hak "yaklaştığında" ikinci sûrun üfürülmesiyle yaşana-

³¹ Yeniçeri, Celal, *Uzay Âyetleri Tefsîri (İslâm Açısından Kainat ve İmkanları)*, Erkam Yay., İstanbul, 1995, s. 395. Yeniçeri, bu savaflara "I. ve II. uzay savaşları" gibi adlar verilebileceğinden söz etmektedir. Yeniçeri'nin bu görüşlerine hiçbir şekilde katılmamız mümkün değildir.

³² Türe, İskender, *Zülkarneyn Kur'ân'da Uzaya Seyahati Anlatılan İnsan*, Karizma Yay., İstanbul, 2002, s. 262, 266.

³³ Çelebi, İlyas, *Uzak ve Yakın Gelecekle İlgili Haberler, (Fiten-Melâhim-Kıyâmet Alâmetleri)*, Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 118.

³⁴ Esed, a.g.e., s. 606, el-Kehf, 18/98, 100 no'lu dipnot ve s. 663, el-Enbiyâ, 21/96, 94 no'lu dipnot. Esed, her iki âyetteki "Ye'cûc ve Me'cûc"u aynı şekilde "kıyâmetin bir alâmeti" olarak değerlendirmekte ve bu şekilde tevîl etmeye çalışmaktadır. Gerekçelerini açıkladığımız üzere bizim burada Esed'e katılmamız söz konusu değildir.

³⁵ Cerrahoğlu, a.g.m., 125. Ayrıca bkz. Cârullah, a.g.m., s. 278.

³⁶ Çelebi, "Ye'cûc ve Me'cûc", XLIII, 374.

³⁷ el-Kehf, 18/94; el-Enbiyâ, 21/96.

³⁸ el-Enbiyâ, 21/96.

³⁹ Yâsîn, 36/51-53.

⁴⁰ el-Kamer, 54/1.

cak olaylar aynı şekilde “(اقتراب) iktirâb” kavramıyla anlatılmaktadır. Bir başka ifadeyle, nasıl “küresel kıyâmet” başladığında ay ikiye yarıyor ve köklü bir değişim ve dönüşüm başlıyorsa, ikinci sûr’un üfürülmesiyle de inkârcıların başına gelecek felaketler dizisi tasvir edilmektedir. Nitekim müteâkip âyetlerde bütün kâfirlerin gözlerinin yerinden fırlayacağı, kıyâmetin gerçekleşmiş olduğunu gözleriyle görecekleri, suçlarını hemen itiraf edecekleri,⁴¹ kendilerine cehennemin yakıtı olmayı hak ettiklerinin söyleneceği,⁴² cehenneme atılacakları ve orada ah! edip inleyecekleri anlatılmaktadır.⁴³ Görüldüğü üzere burada “kıyâmet öncesi” yaşanacak bir hâdise değil, “yeniden diriliş sonrasında” meydana gelecek gelişmeler tasvir edilmektedir. Dolayısıyla bu âyet-i kerîme’den Ye’cûc ve Me’cûc’un “kıyâmetin bir alâmeti” olduğu sonucunu çıkartmak mümkün görünmektedir.

Kehf sûresinde geçen Ye’cûc ve Me’cûc kavramı⁴⁴ da aynı şekilde “kıyâmet alâmeti” olmayıp “bahsedilen dönemde dünyada yaşayan, etraflarına saldıran bozguncu insanlar topluluğu”dur. Nitekim âyetlerde Zülkarneyn’in Allah Teâlâ’nın verdiği imkân ve yetenekleri en uygun şekilde kullanarak bu zâlimleri nasıl seddin arkasına hapsettiği ve çevrelerine zarar veremez hâle getirdiği anlatılmaktadır.⁴⁵ Bu âyetlerin devamında ise konuyla bağlantılı olarak Zülkarneyn’in orada yaşayan insanlara inşâ ettirdiği sedden bahsedilmekte ve kıyâmetin kopmasıyla bu seddin de yerle bir olacağı,⁴⁶ sûr’un üfürülmesiyle herkesin birbirine karışacağı ve seller gibi akıp mahşer meydanında toplanacakları⁴⁷ ve inkârcıların karşısına cehennemin getirileceği⁴⁸ haber verilmektedir. Bu âyette inkârcıların âhiretteki halleri anlatılırken “dalga dalga birbirlerine karışmış halde” olacaklarından bahsedilmesi ve bu durumun da “(يموج) yemûcu” fiiliyle ifade edilmesi dikkatleri çekmektedir. Görüldüğü üzere bu âyet-i kerime’den de Ye’cûc ve Me’cûc’un “kıyâmetin bir alâmeti” olduğu sonucunu çıkartmak mümkün değildir.

Özetle, meseleye bütüncül bakılmaması ve uydurma rivâyetlerin etkisinde kalınması sebebiyle Ye’cûc ve Me’cûc’un “Türkler” olduğunu, ahir zamanda seddi delip dışarı çıkacaklarını, bunun da “kıyâmetin bir alâmeti” olduğunu söyleyen içtihadlar isabetli değildir. Bu konuda yapılan yorumların çoğu, yetersiz araştırmaya ve zanna dayalı olup âyetlerin ve sahih hadislerin anlaşılmasını güçleştirmektedir. Kanaatimizce

⁴¹ el-Enbiyâ, 21/97.

⁴² el-Enbiyâ, 21/98.

⁴³ el-Enbiyâ, 21/100.

⁴⁴ el-Kehf, 18/94.

⁴⁵ el-Kehf, 18/96-97.

⁴⁶ el-Kehf, 18/98.

⁴⁷ el-Kehf, 18/99.

⁴⁸ el-Kehf, 18/100.

sahih hadislerde haber verildiği üzere Ye'cûc ve Me'cûc ile “çekirge sürüleri gibi⁴⁹ çok kalabalık zalim, kâfir ve müşrikler topluluğu” kast edilmektedir. Bu nedenle gerek dünyada gerekse âhirette böyle bir durumu tasvir için kullanılan, her dilde de benzerleri bulunan kelimeleri yanlış anlayarak Ye'cûc ve Me'cûc'u “belirli bir kavme isim olarak vermek” ve “kıyâmetin bir alâmeti” şeklinde takdim etmek uygun değildir.

Öte yandan “Ye'cûc ve Me'cûc” anlayışı hemen hemen her toplumda bulunmaktadır. Örneğin Roma İmparatorluğu'nun son yıllarında İstanbul Patriği Proclus, istilacı olarak nitelediği Hunlar'ı, Ortaçağ boyunca hıristiyanlar Gotlar'ı ve Vizigotlar'ı, arkasından da Osmanlı Devleti'ni “Ye'cûc ve Me'cûc” olarak görmüşlerdir. Puritan Cotton Mather (ö. 1140/1728) da Amerikan Kızılderilileri'ni “Ye'cûc ve Me'cûc” olarak tanımlamıştır. Hıristiyanlar, özellikle sıkıntılı dönemlerde karşılarındaki rakip ya da düşman gördükleri kimseleri bu terimle nitelendirmişlerdir.⁵⁰

Günümüzde modern dünyanın modern ülkeleri ABD ve İsrail de, kendi kültürlerinin ve kutsal kitaplarındaki pasajların etkisinde kalarak her zaman kendilerine bir “Ye'cûc ve Me'cûc” ve “deccâl” var etmişlerdir. Bazen bu, Vietnam, zamanı gelince SSCB, Libya, Afganistan, İran, Irak, Suriye ya da başka bir ülke olabilmektedir. Burada dikkat çeken ayrıntı ise şudur: Düşman ilan edilen bu ülke ve milletlerin hemen hepsinin ortak yönü “genel olarak hıristiyan olmamalarıdır.” Adı geçen ülkelerin halkının “Ye'cûc ve Me'cûc”, liderlerinin de “deccâl” ilan edilmesi ve dünyevî politikalara dinsel bir meşruiyet kazandırılmaya çalışılması oldukça dikkat çekicidir.⁵¹ Nitekim hıristiyan din adamları, müslümanların hıristiyanlara ait kutsal toprakları fethetmeleri ve bölgede önemli bir güç haline gelmeleri karşısında haçlı seferlerini başlatmış ve müslümanları “Ye'cûc ve Me'cûc”, liderlerini de “deccâl” ilan etmişlerdir. Görüldüğü üzere dünyanın pek çok dinsel geleneğinde bulunan “Ye'cûc ve Me'cûc” ve “deccâl” tiplerini, taşıdığı cazibesi ve dinsel etkisiyle “teoloji” alanından koparılıp geçmişte olduğu gibi günümüzde de “politik plan ve stratejilerin bir parçası” olmuş ve olmaya da devam etmektedir.⁵²

Sonuç olarak, Kur'ân-ı Ker'im'de iki âyette geçen Ye'cûc ve Me'cûc tâbiriyle kastedilenler, “farklı zaman ve mekânlardaki bütün zâlim, kâfir ve müşrik kimselerdir.”

⁴⁹ el-Kamer, 54/7.

⁵⁰ Bıyık, Mustafa, “Hıristiyan Teolojisinde Deccal ve Yecüc-Mecüc Kavramları”, *HÜİFD*, 2007/1, C. 6, Sayı: 11, s. 64.

⁵¹ Bıyık, a.g.m., s. 76.

⁵² Bıyık, a.g.m., s. 77.

Biriyle “dünyadaki şeytanlaşmış insanlar”, diğeriyle ise “mahşer meydanında toplanacak bütün zâlim, kâfir, müşrik ve münafıklar” kastedilmiştir.

Bu özet bilgilerden sonra şimdi Ye’cûc ve Me’cûc’un Türkler olduğunu haber veren rivâyetleri değerlendirmeye ve bunların sıhhat durumlarını tespit etmeye çalışalım.

1. Ebû Hureyre Rivâyeti

Ebû Hureyre (ö. 58/678) Resûlullah’ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu haber vermiştir: “Nûh’un üç oğlu vardır. Sâ’m, Hâm ve Yâfes. Araplar, Farslar ve Rumlar Sâ’m soyundandır ve onlarda hayır vardır. Ye’cûc ve Me’cûc, Türkler ve Sakâlibe (Slavlar) ise Yâfes soyundandır ve onlarda hayır yoktur. Kıptîler, Berberiler ve Sudanlılar ise Hâm soyundandır.”

Bu rivâyeti Ebû Hureyre’den; Bezzâr (ö. 292/905), Saîd b. el-Müseyyeb’ten (ö. 94/713) ise mevkuf olarak İbn Vehb (ö. 197/812), İbn Sa’d (ö. 230/845) ve Hâkim (ö. 405/1014) tahrir etmişlerdir. Saîd b. el-Müseyyeb’ten mevkuf olarak gelen rivâyette Ebû Hureyre rivâyetinde yer alan “Onlarda hayır yoktur” şeklindeki kısmın bulunmadığı görülmektedir. İbn Kesîr de, Saîd b. el-Müseyyeb’ten mevkuf olarak gelen rivâyeti Tefsir’ine almış, ayrıca Vehb b. Münebbih’ten nakledilen buna benzer rivâyetlerin olduğunu kayda geçirmiştir.⁵³

Rivâyetin Sened ve Metin Açısından Tahlili

Öncelikle rivâyetin tariklerini sonra ise isnad şemasını verelim.

Ebû Hureyre → Ebû Muhammed Saîd b. el-Müseyyeb → Yahyâ b. Saîd → Yezîd b. Sinân er-Ruhâvî → Muhammed b. Yezîd b. Sinân er-Ruhâvî → İbrâhim b. Hâni ve Ahmed b. Hüseyin → BEZZÂR⁵⁴

Ebû Muhammed Saîd b. el-Müseyyeb → Yahyâ b. Saîd → Muâviye b. Sâlih → İBN VEHB⁵⁵

⁵³ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VII, 23. Örneğin İbn Ebî Hayseme’nin, Vehb b. Münebbih → Abdussamed b. Ma’kûl → İsmâil b. Abdilkerîm → Abdullah b. er-Rûmî tarihiyle naklettiği bir rivayet şöyledir: Vehb b. Münebbih şöyle demiştir: “Sâ’m b. Nûh, Arab’ın, Fars’ın ve Rum’un babasıdır. Hâm b. Nûh Sudanlıların babasıdır. Yâfes b. Nûh ise Türklerin ve Ye’cûc ve Me’cûc’un babasıdır. Ye’cûc ve Me’cûc, Türklerin amcaoğludur.” Bkz. İbn Ebî Hayseme, Ebû Bekir Ahmed, *et-Târihu’l-Kebîr*, Thk.: Sâlih b. Fethî Hilâl, Kahire, 1427/2006, II, 768, nr: 3320.

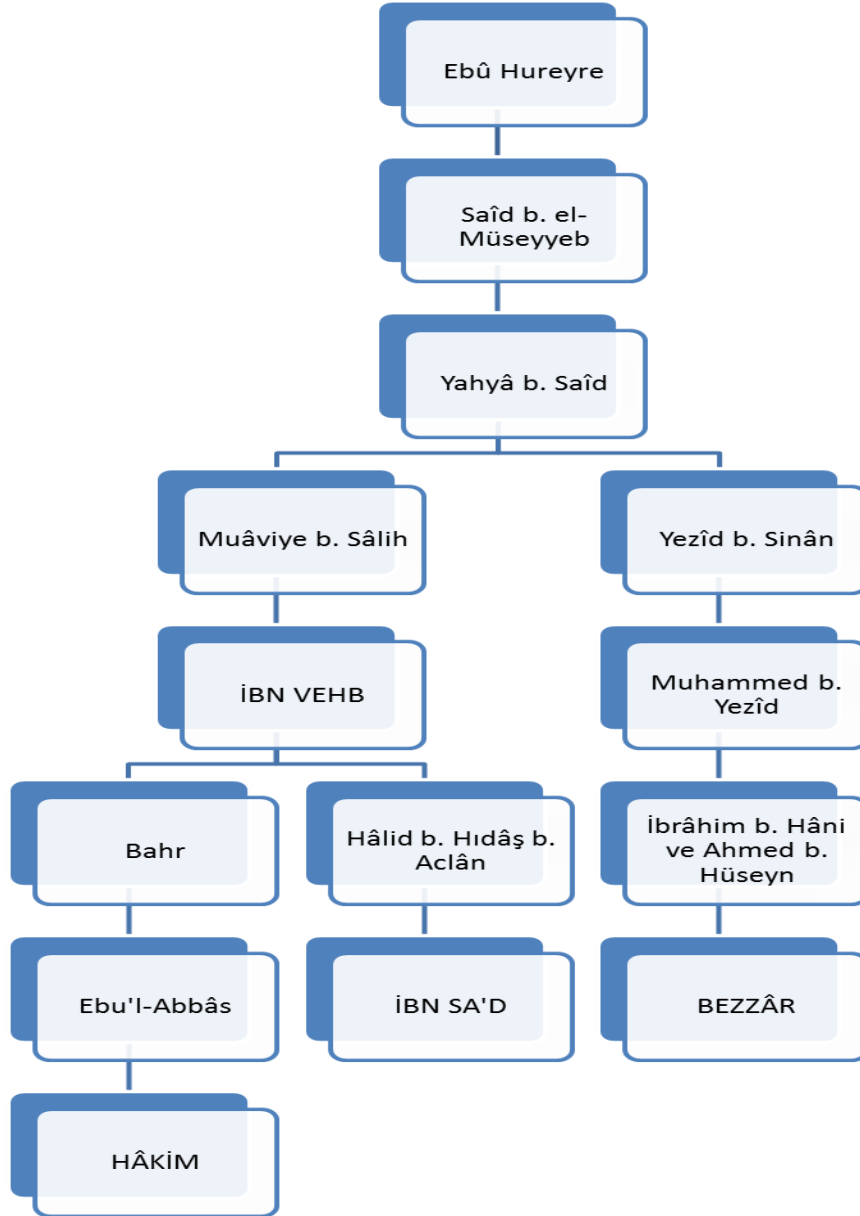
⁵⁴ Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik, *el-Bahru’z-zehhâr el-ma’ruf bi müsned-i Bezzâr*, Thk.: Mahfûz er-Rahman Zeynullah/ Adil b. Sa’d/ Sabri Abdulhalik, Mektebetü’l-ulûm ve’l-hikem, Medine, 1988-2009, XIV, 245, nr: 7820.

⁵⁵ İbn Vehb, Ebû Muhammed Abdullah, *el-Câmi’ fi’l-hadis*, Thk.: Mustafa Hasan Hüseyin Muhammed, Dâr-u İbnü’l-Cevzî, Riyâd, 1416/1995, s. 64, nr: 25.

Ebû Muhammed Saîd b. el-Müseyyeb → Yahyâ b. Saîd → Muâviye b. Sâlih → Abdullah b. Vehb → Hâlid b. Hıdâş b. Aclân → İBN SA'D⁵⁶

Ebû Muhammed Saîd b. el-Müseyyeb → Yahyâ b. Saîd → Muâviye b. Sâlih → İbn Vehb → Bahr → Ebu'l-Abbâs → HÂKİM⁵⁷

Rivâyetin isnad şeması şöyledir:

⁵⁶ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, Thk.: Muhammed Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1410/1990, I, 36.

⁵⁷ Hâkim en-Nisâbüri, Muhammed b. Abdillâh, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Thk.: Mustafa Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1411/1990, IV, 509, nr: 8429.

Ebû Hureyre'den merfû olarak nakledilen hadisin senedindeki râvîlerden Yahyâ b. Saîd el-Attâr, Ebû Ferve Yezîd b. Sinân er-Ruhâvî (ö. 155/771) ve oğlu Muhammed b. Yezîd b. Sinân er-Ruhâvî (ö. 220/835) cerh edilmişlerdir.

Heysemî (ö. 807/1404) Yahyâ b. Saîd el-Attâr'ın "zayıf" olduğunu kaydetmiştir.⁵⁸

Yezîd b. Sinân hakkında ise Yahya b. Maîn (ö. 233/847) "zayıf",⁵⁹ Buhârî (ö. 256/870) "mukâribu'l-hadîs",⁶⁰ Ebû Hâtim (ö. 277/890), "mahallehu's-sıdk"⁶¹ şeklinde değerlendirme yapmışlardır. Yahya b. Maîn, bir başka yerde "leyse bi şey",⁶² İbn Hanbel (ö. 241/855), Ali b. Medîni (ö. 234/848-849) "zayıf",⁶³ Ebû Zür'a er-Râzî (ö. 264/878) "leyse bi kaviyyi'l-hadis" demişlerdir. İbn Hibbân (ö. 354/965) "çok hata ettiğini ve onun haberiyle ihticacın hoşuna gitmediğini" kaydetmiştir.⁶⁴ Ebû Hâtim, bir başka yerde "hadisi yazılır ama onunla ihticac olunmaz"⁶⁵ demiştir. Nesâî (ö. 303/915)⁶⁶ ve Ezdî (ö. 374/985)⁶⁷ "metrûku'l-hadis" değerlendirmesi yapmışlardır. İbn Şâhin (ö. 385/995), bu râvîyi *Tarihu esmâi'd-duafâ ve'l-kâzibîn* adlı eserinde zikretmiş ve "münkeru'l-hadis"⁶⁸ olduğunu söylemiştir.⁶⁹ İbn Kesîr de "zayıf olduğunu ve kendisine itimat edilemeyeceğini" ifade etmiştir.⁷⁰ Heysemî, onun hakkında bir yerde "metruk",⁷¹ bir başka yerde ise "zayıf"⁷² hükmü vermiştir.

Diğer râvî Muhammed b. Yezîd b. Sinân hakkında ise Yahya b. Maîn ve Buhârî "zayıf",⁷³ Ebû Hâtim ise "leyse bi'l-metin, hüve eşeddü gafle"⁷⁴ demiştir. Tirmizî, "za-

⁵⁸ Heysemî, Ali b. Ebî Bekr, *Mecmau'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1412, VIII, 13, nr: 12572.

⁵⁹ Heysemî, *Mecma'*, I, 193, nr: 932.

⁶⁰ Mizzî, Cemâlüddin, Ebu'l-Haccâc Yusuf b. Zeki, *Tehzibu'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*, Thk.: Beşşâr Avâd, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1980, XXVII, 21, nr: 5700; Zehebî, Muhammed b. Ahmed, *Mizânu'l-itidâl fi nakdi'r-ricâl*, Thk.: Ali Muhammed Muavvid/ Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Beyrut, 1995, IV, 427, nr: 9705.

⁶¹ Heysemî, *Mecma'*, I, 193, nr: 932.

⁶² İbn Hibbân, Ebû Hâtim el-Bustî, *Kitâbu'l-mecrûhîn*, Thk.: Mahmûd İbrâhim Ziyâd, Dâru'l-va'y, Haleb, 1396, III, 107-108, nr: 1187.

⁶³ İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Râzî, *Kitâbu'l-cerh ve't-ta'dil*, Dâru ihyâi't-türasi'l-Arabî, Beyrut, 1952, IX, 266, nr: 1120; Zehebî, *Mizân*, IV, 427, nr: 9705.

⁶⁴ İbn Hibbân, *Kitâbu'l-mecrûhîn*, III, 107-108, nr: 1187.

⁶⁵ İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, IX, 267, nr: 1120. Ayrıca bkz. Heysemî, *Mecma'*, I, 193, nr: 932.

⁶⁶ İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, *el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl*, Thk.: Yahya Muhtar Gazzavî, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1988, IX, 153.

⁶⁷ İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman, *el-Mevdûât*, Thk.: Abdurrahman Muhammed Osman, Medine, 1386-1388/1966-1968, II, 235.

⁶⁸ İbn Şâhin, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osman, *Tarihu esmâi'd-duafâ ve'l-kâzibîn*, Thk.: Abdurrahîm Muhammed Ahmed el-Kaşkarî, Basım yeri yok, 1409/1989, s. 198, nr: 704.

⁶⁹ Yezîd b. Sinân'ın rivayet ettiği uydurma bir hadis için bkz. İbnü'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, II, 235.

⁷⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, I, 270.

⁷¹ Heysemî, *Mecma'*, VIII, 204, nr: 13780.

⁷² Heysemî, *Mecma'*, IV, 90, nr: 6412.

⁷³ Heysemî, *Mecma'*, I, 193, nr: 932.

yıf"⁷⁵ Nesâî, "leyse bi kaviyy"⁷⁶ hükmünü vermiş, İbn Hıbbân, onu *Sikât*'ta zikretmiş,⁷⁷ Dârekutnî (ö. 385/995) ise "zayıf"⁷⁸ olduğunu söylemiştir.

Zehebî (ö. 748/1374), Hâkim'in tahrir ettiği bu rivâyetle ilgili *Telhîs*'in de susmuş ve bir kanaat belirtmemiştir. et-Tuveycirî (ö. 1413/1992) ise, rivâyeti Hâkim'in tahrir ettiğini, Yezîd b. Sinân ve Muhammed b. Yezîd'in "zayıf" olduğunu söylemiş, kendisi rivâyetin sıhhati konusunda bir değerlendirme yapmamıştır.⁷⁹ Elbânî (ö. 1420/1999) de adı geçen her iki râvînin "zayıf" olduğunu söylemekle iktifa etmiştir.⁸⁰

Diğer taraftan hem Kurtûbî hem de İbn Hacer (ö. 852/1448), Ebû Hureyre'den merfû olarak rivâyet edilen mezkûr hadisi Ka'b el-Ahbâr'ın (ö. 32/652) bir sözünü çürütürken "delil olarak" kullanmışlardır. Kurtûbî, Ka'b el-Ahbâr'ın; "Hz. Âdem ihtilam oldu, menisi toprağa karıştı, o bu duruma çok üzüldü. Ye'cûc ve Me'cûc bu sudan yaratıldı. Onlar baba yönüyle biz insanlar gibidir ama anne yönüyle değil"⁸¹ şeklindeki sözlerine katılmamış ve Peygamberlerin ihtilam olamayacağını söyleyerek Ye'cûc ve Me'cûc'un Yâfes'in soyundan geldiğini ifade etmiştir.⁸² İbn Hacer de; "Ka'b el-Ahbâr'dan başka seleften böyle diyen birisine rastlamadığını, (Ye'cûc ve Me'cûc'un Nûh'un soyundan geldiğini söyleyen) merfû hadisin onun bu sözünü reddettiğini, zira hadiste Ye'cûc ve Me'cûc'un Nûh'un zürriyetinden olduğunun ifade edildiğini, Nûh'un da Havva'nın zürriyetinden olduğunun bilindiğini" söylemiştir.⁸³

Sonuç olarak, Nûh tufanının bölgesel değil küresel olduğunu düşünen, insanlığın Hz. Nûh'un üç oğlunun soyundan devam ettiğine inanan, ancak başka kıtalarda

⁷⁴ İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, VIII, 128, nr: 574; Elbânî, Ebû Abdurrahman Muhammed Nâsiruddin, *Silsiletü'l-ehâdisi'd-daîfe ve'l-mevdûa*, Dâru'l-meârif, Riyad, 1412/1992, XIV, 399, 537, 891.

⁷⁵ İbn Hacer, Ahmed b. Ali, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1404, IX, 525, nr: 862.

⁷⁶ Mizzî, *Tehzîb*, XXVII, 21; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IX, 525, nr: 862.

⁷⁷ İbn Hıbbân, Ebû Hâtim el-Bustî, *Sahîhu İbn Hıbbân*, Thk.: Şu'ayb el-Arnaûd, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1993, IX, 74, nr: 15256.

⁷⁸ İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman, *ed-Duafâ ve'l-metrûkin*, Thk.: Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, 1406, III, 107, nr: 3250; Zehebî, Muhammed b. Ahmed, *el-Muğnî fi'd-duafâ*, Thk.: Nureddin İtr, Basım yeri yok ve tarihi yok, II, 644, nr: 6092; İbn Hacer, *Lisânu'l-mîzân*, Dâr-u İhyâi't-türasi'l-Arabî, Beyrut, 1995, VII, 379, nr: 4778.

⁷⁹ et-Tuveycirî, Hammâd b. Abdillâh b. Hammâd Abdurrahman, *İthâfu'l-cemâati bimâ câe fi'l-fiten ve'l-melâhim ve eşrâtu's-sâa*, Dâru's-sâmîi, Riyad, 1414/1994, I, 376; III, 161; et-Tuveycirî, Hammâd b. Abdillâh b. Hammâd Abdurrahman, *el-İhticâc bi'l-eser alâ men enkerâ el-mehdiyye'l-muntezar*, Riyad, 1403/1983, s. 319.

⁸⁰ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'd-daîfe ve'l-mevdûa*, VIII, 212; XI, 641; XII, 70.

⁸¹ Bkz. es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, VI, 193. Ebû Şehbe ise; "Hz. Âdem'in ihtilam olması, menisinin toprağa karışması ve bu topraktan da Ye'cûc ve Me'cûc'un yaratılması" sözünün Ka'b el-Ahbâr'ın naklettiği İsrâiliyat olduğunu söylemiştir. Bkz. Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, *İsrâiliyat ve'l-mevdûât fi kütübî't-tefsîr*, Mek-tebetu's-sünne, Basım yeri ve tarihi yok. s. 248.

⁸² Kurtûbî, *el-Câmî' li ahkâmi'l-Kur'ân*, XI, 56.

⁸³ İbn Hacer, *Feth*, XIII, 107.

yaşayan binlerce farklı ırkın varlığından habersiz oldukları anlaşılan kimseler tarafından üretilen ve senedinde de mecruh râvîler bulunan rivâyetin uydurma olduğu açıktır. Nitekim konuyla ilgili aşağıda değerlendirilecek Semûre b. Cündeb rivâyetinin “metin tenkidi” kısmında gerekli açıklamalar yapılacaktır.

2. Semûre b. Cündeb Rivâyeti

Semûre b. Cündeb (ö. 60/680), Resûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu haber vermiştir: “*Sâm, Arabın babasıdır. Hâm, Habeşin babasıdır. Yâfes ise Türklerin babasıdır.*”

Bu rivâyeti Ebû Saîd Semûre b. Cündeb b. Hilâl el-Fezârî → Hasan → Katâde → Saîd b. Beşîr → el-Velîd b. Müslim → Hişâm b. Ammâr → Ahmed b. el-Muallâ ed-Dimeşkî tarikiyle sadece Taberânî tahrir etmiştir.⁸⁴ Bazı müellifler bu rivâyete tefsirlerinde yer vermiş, ancak sıhhati konusunda herhangi bir değerlendirme yapmamışlardır.⁸⁵

Araştırmalarımıza göre senedde yer alan râvîlerden el-Velîd b. Müslim el-Kuraşî el-Emevî Ebu'l-Abbâs ed-Dimeşkî (ö. 194-195/809-810) cerh edilmiştir. İbn Sa'd,⁸⁶ Iclî (ö. 261/875) ve Ebû Zür'a er-Râzî⁸⁷ onun hakkında “sika” hükmünü vermişlerdir. İbn Hanbel; “Şamlılar içinde Velîd b. Müslim'den daha akıllısını görmedim” demiş⁸⁸ ancak “onun hatasının çok olduğunu” da söylemiştir.⁸⁹ Bir başka sefer kendisine onun hakkında sorulunca “çok yanılan, çok karıştıran biriydi” demekten de çekinmemiştir.⁹⁰ İbn Hibbân onu *Sikat*'ta zikretmiş, ancak “isim ve künyeleri değiştirdiğini” de kaydetmiştir.⁹¹ Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), tedlis yaptığına dikkat çekip onu tenkit et-

⁸⁴ Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, Thk.: Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1984, IV, 30, nr: 2645.

⁸⁵ Begavî, *Meâlimu't-tenzîl*, V, 202, VII, 44; Tantâvî, Muhammed Seyyid, *et-Tefsîru'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâr-u nahda, Kâhire, 1997-1998, XII, 92. Zuhaylî de İbn Abbas'tan mevkuf olarak nakledilen benzer rivayete *Tefsîr*'inde yer vermiş, o da sıhhati konusunda bir görüş belirtmemiştir. Bkz. Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa, *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-akâide ve's-şeriâ ve'l-menhec*, Dâru'l-fikr, Dimeşk, 1418, XXIII, 105-106. Ebu's-Suûd da *Tefsîr*'inde “*Tarihçiler şöyle demişlerdir*” diyerek benzer bir söze yer vermiş, ancak mezkûr sözle alakalı olumlu veya olumsuz bir görüş belirtmemiştir. Nitekim kendisi de diğer müfessirlerin inandığı gibi insanlığın Hz. Nûh'un üç oğlunun soyundan devam ettiğine inanmaktadır. Bkz. Ebu's-Suûd, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa, *İrşâdu'l-akli's-selîm ilâ mezâye'l-kitâbi'l-kerîm*, Dâr-u ihyâi't-türasi'l-Arabî, Beyrut, ts., V, 244-245, VII, 196.

⁸⁶ Mizzî, *Tehzib*, XXXI, 91, nr: 6737; İbn Hacer, *Tehzib*, XI, 134, nr: 254.

⁸⁷ Mizzî, *Tehzib*, XXXI, 94, nr: 6737.

⁸⁸ Mizzî, *Tehzib*, XXXI, 92, nr: 6737; İbn Hacer, *Tehzib*, XI, 134, nr: 254.

⁸⁹ Mizzî, *Tehzib*, XXXI, 96, nr: 6737; İbn Hacer, *Tehzib*, XI, 135, nr: 254.

⁹⁰ İbn Hacer, *Tehzib*, XI, 136, nr: 254.

⁹¹ İbn Hibbân, *Sikat*, IX, 222, nr: 16118.

miştir.⁹² İbn Hacer, “sika olduğunu söylemiş ancak tedlis yaptığını” da kayda geçirmiştir.⁹³ Suyûtî (ö. 911/1505) de, onu *Esmâu'l-Müdellesîn*⁹⁴ adlı eserinde zikretmiştir.

Yahyâ b. Maîn, bir başka yerde “el-Velîd b. Müslim'in, Yusuf b. es-Sefer ed-Dimeşkî'den Evzâî'nin hadislerini naklettiğini”, Yusuf b. es-Sefer'in ise “kezzâb” olduğunu belirtmiştir.⁹⁵ Nitekim Heysem b. Hârice, el-Velîd b. Müslim'in bizzat yüzüne karşı “Evzâî'nin hadislerini bu şekilde rivâyet etmesinin ve tedlis yapmasının doğru olmadığını” ifade etmiş, ancak el-Velîd b. Müslim onun bu uyarısına hiç iltifat etmemiştir. Dârekutnî, “el-Velîd b. Müslim'in Evzâî'den rivâyet ederken seneddeki zayıf râvîleri sika râvîlerle değiştirdiğini” tespit edip kayda geçirmiştir.⁹⁶ Bedrüddîn el-Aynî (ö. 855/1451) de, “el-Velîd b. Müslim'in İbn Cüreyc ve Evzâî'den hadis rivâyet ettiğinde mu'temed olmadığını, çünkü onun yalancılardan tedlis yaptığını” belirtmiştir.⁹⁷

Nitekim el-Velîd b. Müslim'in kendisinden hadis rivâyet ettiği Evzâî'nin kâtibi Yusuf b. es-Sefer Ebu'l-Feyz ed-Dimeşkî cerh edilmiş bir râvîdir.⁹⁸ Onun hakkında İbn Maîn, “kezzâb”,⁹⁹ Ebû Zür'a ve başkaları, “metrûk” hükmünü vermişlerdir.¹⁰⁰ Ebû Zür'a bir başka yerde “zâhibu'l-hadis” değerlendirmesi yapmış, Ebû Hâtim “münkeru'l-hadis cidden” demiştir.¹⁰¹ Nesâî bir yerde “leyse bi-sika, hadisi yazılmaz”,¹⁰² başka bir yerde “metrûku'l-hadis”¹⁰³ demiş, es-Sâcî (ö. 307/920) ve Ukaylî (ö. 322/934) de “zayıf” olduğunu söylemişlerdir.¹⁰⁴ İbn Hibbân; “Yusuf b. es-Sefer'in Evzâî'den münker rivâyetler naklettiğini” kaydetmiş¹⁰⁵ ve “kendisiyle ihticacın caiz olmadığını” söylemiştir.¹⁰⁶ İbn Adî, onunla ilgili bir yerde; “Bâtıl rivâyetler nakleder”,¹⁰⁷ başka bir yerde ise “Mevzû hadisler rivâyet eder”¹⁰⁸ değerlendirmesi yapmıştır. Dârekutnî,

⁹² İbnü'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, III, 187, nr: 3671.

⁹³ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, Thk.: Muhammed Avâme, Dâru'r-reşîd, Suriye, 1406/1986, s. 584, nr: 7456.

⁹⁴ Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Esmâu'l-Müdellesîn*, Thk.: Mahmûd Muhammed Mahmûd Hasan, Dâru'l-cîl, Beyrut, ts., s. 102, nr: 63.

⁹⁵ İbn Hacer, *Lisân*, VI, 323.

⁹⁶ Mizzî, *Tehzîb*, XXXI, 97, nr: 6737; İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 134-135, nr: 254; İbn Hacer, *Lisân*, VI, 322-323.

⁹⁷ el-Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Megâni'l-ahyâr fi şerhi esâmî ricâli meâni'l-âsâr*, Thk.: Ebû Abdullah Muhammed Hasan, Basım yeri ve tarihi yok, V, 191, nr: 2522.

⁹⁸ İbn Hacer, *Lisân*, VI, 323.

⁹⁹ İbn Hacer, *Lisân*, VI, 322-323.

¹⁰⁰ Zehebî, *Mizân*, VII, 298.

¹⁰¹ İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, IX, 223, nr: 935.

¹⁰² Zehebî, *Mizân*, VII, 297, nr: 9879; İbn Hacer, *Lisân*, VI, 322, 323, nr: 1153.

¹⁰³ İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 163, nr: 2068; İbnü'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, III, 220, nr: 3853.

¹⁰⁴ İbn Hacer, *Lisân*, VI, 322, 323, nr: 1153.

¹⁰⁵ İbn Hibbân, *Kitâbu'l-mecrûhîn*, III, 136, nr: 1236; İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye fi'l-ehâdisi'l-vâhiye*, Thk.: Halil el-Mîs, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1403, II, 572, nr: 940.

¹⁰⁶ İbnü'l-Cevzî, *ed-Duafâ*, III, 220, nr: 3853.

¹⁰⁷ Zehebî, *Mizân*, VII, 298.

¹⁰⁸ İbn Hacer, *Lisân*, VI, 322, 323, nr: 1153.

“metrûk, yalan söyler” demiştir.¹⁰⁹ İbn Abdilberr (ö. 463/1071); “Onun münkeru’l-hadis olduğunda icma vardır”,¹¹⁰ Beyhakî (ö. 458/1066)¹¹¹ ve Cûzcanî (ö. 259/873)¹¹² ise “Hadis uydurur” demişlerdir. Heysemî de, Yusuf b. es-Sefer’in “metrûk” olduğunu kaydetmiştir.¹¹³

Görüldüğü üzere incelediğimiz bu rivâyetin senedinde “kezzâb olmakla itham edilmiş Yusuf b. es-Sefer ed-Dimeşkî’den tedlis yaptığı kayda geçirilen el-Velîd b. Müslim ed-Dimeşkî adında bir râvî” bulunmaktadır. Hâl böyle olunca rivâyete olan güven azalmaktadır. Zira rical âlimleri, bu bilgileri asırlar önce yazdıkları biyografi kitaplarına almış, Hz. Peygamber’in otoritesini istismara yeltenen bu gibi şahısların gerçek yüzlerini ortaya koymuş ve müslümanları uyarı vazifesini deruhte etmişlerdir. Dolayısıyla bugün de yapılması gereken, rical âlimlerinin yazdıkları eserleri inceleyerek her bir râvîyi ve bunlar arasındaki bağlantıları tek tek tespit edip gün yüzüne çıkartmak ve Hz. Peygamber’e iftira atan bu gibi art niyetli kimseleri deşifre ederek İslâm’ın doğru anlaşılmasına/tanıtilmesine katkı sağlamaktır.

Her iki rivâyetin senediyle ilgili yaptığımız bu tespitlerden sonra şimdi de metinle alakalı kanaatlerimizi belirtmeye ve söz konusu rivâyetlerin sıhhat durumlarını daha net bir şekilde ortaya koymaya çalışalım.

Öncelikle şunu ifade edelim ki, mezkûr rivâyetleri sened ve metin yönünden incelemeden veya bunlarla alakalı yapılmış çalışmalarda ulaşılan sonuçları tetkik etmeden bu rivâyetleri “sahih” kabul edip kullanmak isabetli değildir. Zira böyle yapmak, Hz. Peygamber’i yanlış tanıtmak ve onun; “*Kim benim söylemediğim bir şeyi (araştırmadan, incelemeden, derinlemesine düşünüp analiz etmeden sanki ben söylemişim gibi) bana isnad ederse cehennemdeki yerine hazırlansın*”¹¹⁴ şeklindeki uyarısının muhatabı olmayı kabullenmektir.

¹⁰⁹ İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 163, nr: 2068; İbnü’l-Cevzî, *ed-Duafâ*, III, 220, nr: 3853; Zehebî, *Mîzân*, VII, 298.

¹¹⁰ İbn Hacer, *Lisân*, VI, 322, 323, nr: 1153.

¹¹¹ Zehebî, *Mîzân*, VII, 298.

¹¹² İbn Hacer, *Lisân*, VI, 322, 323, nr: 1153.

¹¹³ Heysemî, *Mecma’*, III, 292.

¹¹⁴ Bkz. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîhu’l-Buhârî*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, 3/İlim, 38 (I, 35); 60/Enbiyâ, 50 (IV, 145), 78/Edeb, 109 (VII, 118); Müslim, Ebu’l-Hüseyin el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, Thk.: M. Fuad Abdulbâkî, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, 53/Zühd, 16 (III, 2298-2299); Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş’as, *Sünenü Ebî Dâvud*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, 24/İlim, 4 (IV, 63); Tirmizî, *Câmiu’s-sahîh*, 31/Fiten, 70 (IV, 524), 39/İlim, 8, 133 (V, 35, 36, 40), 44/Tefsîr, 1 (V, 199), 46/Menâkıb, 19 (V, 634); İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce*, Thk.: M. Fuad Abdulbâkî, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, Mukaddime, 4 (I, 13); Dârimî, Abdullah b. Abdirrahman es-Semerkindî, *Sünenü’l-Dârimî*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, Mukaddime, 25, 46 (I, 67-68, 111); İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed, *Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, I, 78, 130, 293; II, 47, 83, 123, 150, 159, 171, 202, 214, 410, 413, 469; III, 13, 39, 44, 46, 56, 98, 113, 116, 166-167, 176, 203, 209, 222, 278, 280, 303, 422; IV, 47, 100, 156, 201, 367; V, 245, 292, 412.

Nitekim söz konusu rivâyetler Nûh tufanının “bölgesel değil küresel olduğunu” düşünen, kendi ırklarını diğer ırklardan üstün gören bazı kimseler tarafından üretilmiş ve Hz. Peygamber’e nispet edilerek nakledilmiştir. Çünkü Resûllullah’ın; “*Türkler ve Slavlar Yâfes soyundandır ve onlarda hayır yoktur*” şeklinde bir genelleme yapması ve gelecek yıllarda İslâm’a girmesi muhtemel kavimleri bu şekilde İslâm’dan soğutması düşünülemez. Dünyadaki farklı kavimlerin İslâm ile tanışmasını çok arzulayan Resûllullah’ın Kur’ân’a aykırı böyle bir söz söylemesi hayal dahî edilemez. Dolayısıyla böyle bir hadis sahih kabul edilirse Hz. Peygamber’in; “... *Arap’ın Acem’e (Arap olmayana), Acem’in de Arap’a; beyaz tenlinin siyaha, siyahın da beyaza hiçbir üstünlüğü yoktur, üstünlük ancak takva iledir*”¹¹⁵ şeklindeki uyarısı anlamını yitirir. Onun müslüman olmayan ırk ve kavimleri dışladığı, onlara hiçbir değer vermediği algısını yaymak isteyenlerin eline koz verilir ve İslâm’ın evrensel olma iddiası da buradan ciddi bir yara alır. Bu bakımdan hiçbir mü’minin mezkûr rivâyetleri savunarak İslâm’ı yanlış tanıtmaya hakkı ve yetkisi yoktur. Zira dünyanın her bir köşesindeki farklı ırka, renge ve inanca mensup insanların müslüman olma ihtimalleri vardır ve bu da onların en doğal hakkıdır. Bu bakımdan Hz. Muhammed’in farklı kavimlerle ilgili böyle bir genelleme yapması ve “*Onlarda hayır yoktur*” diyerek ötekileştirmesi düşünülemez. Kanaatimizce Câhiliye paradigmasının ürünü olan bu tür sözleri Hz. Peygamber’in mübarek ağzına yakıştırmak Kur’ân’ın özünü, ruhunu ve maksadını bilmemekten, akl-ı selimi devreye sokmamaktan ve kitaplara girmeyi başarmış her rivâyeti doğru zannetmekten kaynaklanmaktadır.

Diğer taraftan dünyanın başka bölgelerinde hayat devam ederken, o kavimlere gönderilen Peygamberler görevlerini ifa ederken, Nûh kavminin hatası nedeniyle tüm dünyadaki insanların boğulduğunu, bütün ırkların yok olduğunu ve insanlığın sadece Hz. Nûh’un soyundan devam ettiğini iddia etmek Kur’ân’ın ilkeleriyle bağdaşmamaktadır. Elbette Hz. Nûh’un getirdiği mesaja inanmayan kavmi boğularak helak olmuş, gemiye binen az sayıdaki mü’minin¹¹⁶ nesli suların çekildiği topraklarda devam etmiştir. Ancak Nûh tufanı yaşanırken dünyanın diğer kıtalarındaki farklı ırka ve renge mensup insanlar normal yaşamlarını sürdürmüş ve onlar bu tufandan etkilenmemişlerdir. Zira aksine bir durum, Kur’ân’da haber verilen “hiçbir günahkârın başkasının günahını yüklenmeyeceği,¹¹⁷ elçi göndermedikçe bir kavme azap edilmeyeceği”¹¹⁸ ilkeleriyle çelişecek,

¹¹⁵ İbn Hanbel, *Müsned*, V, 411.

¹¹⁶ “... *Zaten onunla beraber kavminden pek azı iman etmişti.*” Hûd, 11/40.

¹¹⁷ el-Fâtır, 35/18; ez-Zümer, 39/7.

¹¹⁸ el-İsrâ, 17/15; el-Kasas, 28/59. Ayrıca bkz. el-En’âm, 6/130-132.

yaptığı her iş hikmetli olan¹¹⁹ ve derûnî bir anlam ve amaç taşıyan¹²⁰ Yüce Allah'ın sünnetiyle¹²¹ bağdaştırılamayacaktır.

Bu itibarla, Nûh tufanının “küresel değil, bölgesel” olduğunu düşünen kimselerin içtihadları dikkate alınarak meseleye yaklaşıldığında yukarıdaki rivâyetlerin oldukça problemlili olduğu ve Hz. Peygamber'in böyle ifadeler kullanmasının mümkün olamayacağı sonucuna varılır. Kaldı ki, asırlardır dünyanın değişik yerlerinde Allah'ın varlığının ve birliğinin delili olan binlerce farklı dili konuşan, birbirini takip eden kuşaklar yaşamakta olup bunlar günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla Nûh tufanının küresel olduğu ve tüm insanlığın Hz. Nûh'un soyundan devam ettiği iddiası Kur'ân-ı Kerim'in ve sahih sünnet'in verileriyle örtüşmemektedir. Bu bakımdan söz konusu rivâyetlerin sahih olduğunu düşünenlerin şu sorulara mukni cevaplar vermeleri gerekmektedir:

“Eğer Nûh tufanı küresel olmuşsa, acaba Nûh kavminin inkârından haberi olmayan dünyanın farklı coğrafyalarındaki kavimler birden bire neden sular altında kalarak boğulmuşlardır? Nûh kavminin inadı nedeniyle başka kıtalardaki suçsuz insanlar ve hayvanlar¹²² neden cezalandırılmışlardır? Böyle bir durumu Yüce Allah'ın adaletiyle bağdaştırmak mümkün müdür?” “Eğer Nûh tufanında boğularak hayatını kaybeden kavimlere kendi dillerini konuşan peygamberler¹²³ gönderildiyse bu peygamberlere ve tâbîlerine ne olmuştur? Onlar da tıpkı Hz. Nûh'un yaptığı gibi bir gemi inşa ederek mi kurtulmuşlardır?” “Acaba Nûh tufanından sonra dünyada konuşulan binlerce farklı dil ve ırk nasıl oluşmuştur? Eğer zaman içinde “grameri ve kelimeleri farklı diller” kendiliğinden oluşuyor idiyse Hz. İbrahim, Hz. Mûsâ, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in gelişinden sonra da neden yeryüzünde yeni diller ve ırklar oluşmamış ve oluşmamaktadır?”

¹¹⁹ el-Bakara, 2/209; Âl-i İmrân, 3/62; en-Nisâ, 4/26; el-Mü'minûn, 23/116.

¹²⁰ Âl-i İmrân, 3/191; el-Enbiyâ, 21/16; el-Mü'minûn, 23/115; es-Sa'd, 38/27; el-Kıyâme, 75/36.

¹²¹ “Elçilerimizden senden önce gönderdiklerimiz için de (izlediğimiz) yol buydu; Bizim (çizdiğimiz) yolda bir değişme göremezsin.” el-İsrâ, 17/77. “Daha önce gelip geçen (bu tür günahkâr)lar için Allah'ın tatbik ettiği yol budur ve sen Allah'ın tatbikatında bir değişiklik göremezsin!” el-Ahzâb, 33/62. “...Sen Allah'ın tuttuğu yol ve yöntemde hiçbir değişiklik göremezsin; evet sen, Allah'ın yolunda ve yönteminde bir sapma göremezsin!” el-Fâtır, 35/43. “Allah'ın yöntemi öteden beri hep böyledir ve siz Allah'ın yönteminde hiçbir değişme bulamazsınız!” el-Feth, 48/23. “Rabbinin sözü hem doğruluk hem de adalet bakımından tamamlanmıştır. O'nun sözlerini değiştirecek kimse yoktur.” el-En'âm, 6/115. “...Allah'ın sözlerinde değişme olmaz...” Yûnus, 10/64. “...O'nun sözlerini değiştirebilecek kimse yoktur...” el-Kehf, 18/27. “Bende söz değişmez ve ben asla kullarıma zulmetmem.” el-Kâf, 50/29.

¹²² Kitâb-ı Mukaddes'te iddia edildiğinin aksine yeryüzündeki hayvanların tamamı gemiye yüklenmemiştir. Zira bugünün teknolojik imkânlarıyla bile böyle bir şey yapabilmek mümkün değildir. Çünkü dünyadaki milyonlarca hayvan ve bitki türü dikkate alındığında böyle bir şeyin imkânsız olduğu kendiliğinden anlaşılacaktır. Bu itibarla Hz. Nûh, elinin altında bulunan “evcil hayvanlardan” birer çift (erkekli dişili olmak üzere) gemiye yüklemiştir. Bkz. Hûd, 11/40; el-Mü'minûn, 23/27.

¹²³ “Biz her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara (Allah'ın emirlerini) iyice açıklasın...” İbrahim, 14/4.

“Kur’ân’ın muhtelif âyetlerinde bu konularla alakalı verilen bilgileri/ ipuçlarını birleştirip bir sonuca varmak yerine, bunların “gaybî konular” olduğunu söyleyip meseleyi kapatmaya çalışmak, insanların sorularından rahatsız olmak, bunlara cevap vermeyi zâid addetmek, üstelik soru soranları ve buna cevap üretmeye çalışanları da tahkir/ tekfir etmek ne kadar ilmî ve ahlâkî bir yaklaşımdır?”

Kanaatimizce Hz. Nûh’un gemisine binerek hayatta kalanların tufan sonrasında tüm dünyaya yayıldığı ve zaman içinde de binlerce farklı dil konuşan kavim ve kabilenin Hz. Nûh’un üç oğlunun soyundan türediği iddiası sadece bir varsayımdır. Zira ayrı bir grameri ve kendine özgü kelimeleri olan binlerce dilin “zamanla” ortaya çıkması muhaldir. Böyle bir şey aklen ve ilmen mümkün değildir. Nitekim daha o dönemde böyle bir şeyin nasıl mümkün olduğunu öğrenmek isteyen bazı kimseler Vehb b. Münebbih’e birtakım sorular sormuş, o da şöyle bir açıklama yapmak zorunda kalmıştır: “*Toplam yetmiş iki dil vardı. Sâm b. Nûh’un oğlu on dokuz dil, Hâm’ın oğlu on yedi dil ve Yâfes’in oğlu da otuz altı dil biliyordu.*”¹²⁴ Görüldüğü üzere Vehb b. Münebbih’in verdiği bu cevap yeterince inandırıcı ve ikna edici değildir. Onun bu sözleri, o an durumu kurtarmak için söylenmiş sözlere oldukça fazla benzemektedir. Vehb’in bu cevabını günümüzde de ikna edici bulmayan bazı kimselerin şöyle sorular sorması imkân dâhilindedir: “Sâm, Hâm ve Yâfes’in çocukları bu dilleri kimlerden, ne zaman ve nasıl öğrenmişlerdir? Bir dilin öğrenilebilmesi için o dili konuşan insanlarla birlikte olmaya ihtiyaç yok mudur? Sâm, Hâm ve Yâfes’in çocukları o kadar dili ne vakitte öğrenip kendi çocuklarına ayrı ayrı öğretmeyi başarmışlardır?”

Tüm bu sorulara Vehb b. Münebbih ve onunla aynı kanaati taşıyanların makul ve mantıklı cevaplar verebilmeleri kanaatimizce mümkün değildir. Çünkü bütün farklı dil ve ırklar, insanoğlu daha tarih sahnesine çıktığı ilk anda yaratılmıştır. Yani; ilk önce bir prototip (ilk örnek) olarak “topraktan Hz. Âdem¹²⁵ ve eşi” yaratılmış, daha sonra ise

¹²⁴ Mâverdî, Ebu’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Hubeyb el-Basrî, *Tefsîru’l-Mâverdî (en-Nüket ve’l-Uyûn)*, Thk.: es-Seyyid İbn Abdilmaksûd b. Abdirrahîm, Dâru’l-kütübî’l-ilmîyye, Beyrut, ts., IV, 306.

¹²⁵ Günümüz İslam araştırmacılarından Mustafa İslamoğlu, Hz. Âdem’in “nutfe”den yani; “spermadan” yaratıldığını iddia etmektedir. (İslamoğlu, Mustafa, *Tabiat ve Kur’ân Âyetleri Işığında Yaratılış ve Evrim*, Düşün Yay., İstanbul, 2016, s. 130-140). Ancak biz onun bu görüşüne katılmıyoruz. “Modern İsrâiliyat olan pozitif bilim”in ispatlanmamış tezlerini esas alarak Kur’ân-ı Kerîm’in âyetlerini anlamaya çalışmak, zorlama yöntemlere başvurmak, bu tezleri “dinin değişmez nassları” zannederek âyetleri bunlara göre te’vil etmek ilmî olmadığı gibi sağlıklı bir yöntem de değildir. Yanılmaya ve değişime açık olan pozitif bilimin mezkûr verilerini şaşmaz doğrular zannetmek, “*Bilimi bu işe karıştırma!*” ifrat söylemine duyulan menfî tepkinin “tefrit bir sonucu” olsa gerektir. Elbette kâinat kitabını ve kendisini okuması/ araştırması (el-Fussilet, 41/53) tavsiyesine muhatap olan bir müslümanın “bilim karşıtı olması” düşünülemez. Fakat zamanla değişmesi muhtemel bilimsel tezleri kesin doğrular zannederek âyetleri bunlara göre tefsire kalkışmak, böyle yapanları yanlış sonuçlara götürebileceği gibi ileride telafisi imkânsız sonuçlara da yol açabilir. Dolayısıyla müslümanların bu tür kompleks tavırlardan uzak durması kendi yararlarına olacaktır. Nite-

“çiftler halinde diğer ırktan insanlar” yaratılmışlardır. Nitekim Yüce Allah, insanoğlunu bu dünyada,¹²⁶ topraktan¹²⁷ ve “çifter çifter”¹²⁸ yarattığını, hem erkeğe hem de kadına varlıklarının en temel unsuru olan, onlara hayat veren, canlı kalmalarını sağlayan, “irade, bilinç, akıl, vicdan, idrak, hafıza, his, duygu ve sezgi gibi boyutları olan kendinden bir ruh” üflediğini haber vermiştir.¹²⁹ Allah Teâlâ, bu “beşerî ruha” insanoğlunu diğer canlılardan ayıran en temel özelliklerden biri olan “varlıkları algılama, kavramsal düşünme,¹³⁰ konuşma, anlama, bilgi üretme, Allah’a inanıp itaat etme kabiliyetini¹³¹ ve ka-

---

kim günümüz İslam araştırmacılarından İbrahim Sarmış da, İslamoğlu’nun bu görüşlerine katılmamış, söz konusu âyetlerin bu şekilde anlaşılmasının mümkün olamayacağını ifade etmiştir. (Sarmış, İbrahim, *Kur’ân’a Göre İnsanın Yaratılması ve Çoğalması*, Düşün Yay., İstanbul, 2016, s. 117-125).

¹²⁶ et-Tâhâ, 20/55.

¹²⁷ el-Hac, 22/5; er-Rûm, 30/20; el-Mümin, 40/67; en-Necm, 53/32.

¹²⁸ “Sizi çifter çifter yarattık.” en-Nebe, 78/8. Ayrıca bkz. el-Fâtır, 35/11. Her iki âyette de “(زوجين) zevceyn” değil de “(أزواجاً) ezvâcen” çoğul ifadesinin kullanılması bu görüşümüzün temel dayanaklarından birisini teşkil etmektedir.

¹²⁹ el-Hicr, 15/29; es-Sa’d, 38/72. “İnsanın ilk yaratılış ve başlangıç aşamasındaki adının “beşer” olduğu, beşerin hem bedeni hem de canı olduğu, ancak bu ikisinin “insan” olmasına yetmediği, üflenen ruh ile “insan” ve “Âdem” diye isimlendirildiği, “beşer” iken çok kan döktüğü, ancak üflenen o ruh sayesinde “insan” olduğu ve “yeryüzünün halifesi kılındığı” şeklindeki değerlendirmeler (İslamoğlu, *a.g.e.*, s. 189-205; Sarmış, *a.g.e.*, s. 39-43) yeterince isabetli değildir. Çünkü insanın önce topraktan bedeni yaratılmış, ancak ruh üflenince canlanmıştır; ruh üflenmeden önce canlı olabilmesi, işitip görebilmesi ve akledebilmesi mümkün değildir. (es-Secde, 32/9). Dolayısıyla “beşer” iken hayvanlar gibi etrafına saldırmaması, fesat çıkarıp kan dökmesi mevzu bahis değildir. Zira fesat çıkarmayı ancak akıl sahipleri yapabilir. Hayvanlar ise kan dökmez fakat insanlar gibi fesat çıkaramazlar. Nitekim insanoğlu ruh üflenince hayat bulmuş ve konulduğu bahçedeki imtihanı kaybedip dışarı çıkartılınca şeytanın ayartmalarına kanarak fesat çıkarıp kan dökmeye başlamıştır. (Âdem’in iki oğlunun kıssası için bkz. el-Mâide, 5/27-31). Bir başka ifadeyle “fesat çıkarma” ve “kan dökme” fiili “beşer” iken değil ilahi vahye muhatap kılınıp uyarıldıktan sonra gerçekleşmiş ve gerçekleşmeye de devam etmektedir. Nitekim “(يُفْسِدُ) yüfsidu” ve “(يَسْفِكُ) yesfikü” muzari fiillerinin “şimdiki, geniş ve gelecek zamanı” ifade ettiği ehlinin malumudur. Kaldı ki meleklere Âdem’e secde etmeleri emri “beşer”e değil, ruh üflendikten sonra “insan”adır. (el-Hicr, 15/28; es-Sa’d, 38/71) Dolayısıyla İblis’in; “Kurumuş balıktan yarattığım bir beşere secde edecek değilim” (Hicr, 15/33) şeklindeki sözünü delil getirerek secde etmesi istenilen varlığın “beşer” olduğu iddiası ikna edici değildir. Çünkü İblis, insanın secdeyi hak ettiğini anlamak istememiş, hâlâ onun yaratılış orijinine odaklanmış ve Rabbinin emrine karşı gelmiştir. İblis, ısrarla “insan” demek yerine “beşer” demeyi tercih etmiş, lafza takılmış, manayı ve maksadı göz ardı etmiştir. Kaldı ki İblis’in “beşer” ifadesini kullanması “insanı” küçümsediğinin ve onu bir türlü hazmedemediğinin bir başka delili olarak gösterilebilir. Özetle, secde edilmesi istenen ruh üfürülmüş “insan”dır, “beşer” değildir. Diğer taraftan peygamberlerin kendilerinin bir “beşer” olduklarına vurgu yapmalarının nedeni ise, melekler gibi olmadıkları, tıpkı “insanlar gibi etten ve kemikten yaratıldıkları” gerçeğini ifade etmek içindir. (Hûd, 11/27; el-İsrâ, 17/93; el-Kehf, 18/110; el-Müminûn, 23/24; el-Fussilet, 41/6).

¹³⁰ Beyan kavramı, bir şeyin (zihinsel olarak) açıklanma (konuşma, yazma veya işaret etme) ve tanımlanma araçlarını gösterir. Bkz. Râgıb, *el-Müfredât*, s. 89-90. Yani insanoğlu, tanımlamak için düşünmeye (anlamaya), açıklamak (anlatmak) için de konuşmaya ihtiyaç duyar ve bunu da kavramsal düşünme melekesiyle gerçekleştirir. Şu âyetler buna işaret eder: “Ve O, Âdem’e her şeyin ismini (kavramsal düşünmeyi) öğretti, sonra onları meleklerin önüne koydu ve “dedikleriniz doğruysa haydi bu (şey)lerin isimlerini bana söyleyin bakalım!” dedi.” el-Bakara, 2/31. “O: “Ey Âdem, bu (şey)lerin isimlerini onlara bildir!” buyurdu. (Âdem) isimleri onlara (eksiksiz) bildirince (Allah): “Size, ‘göklerin ve yerin gizli gerçekliğini, açıkladıklarımızın ve gizlediklerinizin tümünü yalnız Ben bilirim’ dememiş miydiniz?” dedi.” el-Bakara, 2/33.

¹³¹ er-Rahmân, 55/4.

lemle yazı yazma yeteneğini"¹³² bahsetmiştir.¹³³ Nitekim Yüce Allah, üflediği o ruh ile Hz. Âdem'e "eşyaya isim koyma özelliği (kavramsal düşünme melekesi)" vermiş, daha sonra meleklerle bazı eşyaları göstererek bunlara isim vermelerini istemiş,¹³⁴ onlar bilgilerinin Allah Teâlâ'nın öğrettiğiyle sınırlı olduğunu ifade etmiş,¹³⁵ ancak Hz. Âdem mantıkî tanımlamalar yaparak her bir eşyayı diğerinden ayırt etmiş ve her birine farklı farklı isimler vermiştir.¹³⁶ Bunun üzerine Allah Teâlâ, meleklerle Hz. Âdem'e secde (üstün özelliklerde ve onlardan çok farklı yaratıldığını kabul) etmelerini emretmiş, onların hepsi bu emre uymuş, ancak İblis onun üstünlüğünü kabulden kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştur.¹³⁷

Görüldüğü üzere mezkûr âyetler, "topraktan yaratılan ilk prototip Hz. Âdem ve eşinden sonra" aynı şekilde yine topraktan "farklı diller konuşan Âdemler ve eşlerinin" dünyanın değişik bölgelerinde¹³⁸ "çifter çifter" yaratıldıklarını haber vermektedir. Bir başka ifadeyle Allah Teâlâ, "aynı dili konuşan bir erkek ve bir kadını" aynı anda "(نَفْسٍ وَاحِدَةٍ) nefsi vâhide'den yani; "tek bir candan, tek bir özden, tek bir cevherden"¹³⁹ yaratmış ve her ikisinin birbiriyle konuşmasını ve anlaşmasını sağlayacak dili "daha ilk anda o ikisinin fitratına" yerleştirmiştir. Böylece Allah Teâlâ, dünyanın değişik yerlerinde binlerce farklı dili konuşan erkek ve kadını aynı anda yaratmış,¹⁴⁰ onları "yeryüzünün halifesi"¹⁴¹ (kendi halifesi değil) kılmış ve bu çiftleri koyduğu kuralın¹⁴² bir gereği olarak "aynı şekilde" imtihan etmiştir. Bu çiftler, buldukları bahçedeki yasak ağaca yaklaş

¹³² el-Alak, 96/4.

¹³³ İnsanoğlu, "(فَسُوِّ) varoluş amacını gerçekleştirebilecek bir altyapıyla donatılıp" yaratılmıştır. Bkz. el-Kehf, 18/37; es-Sa'd, 38/75; el-İnfîtâr, 82/7; el-A'lâ, 87/2; eş-Şems, 91/7-8.

¹³⁴ el-Bakara, 2/31.

¹³⁵ el-Bakara, 2/32.

¹³⁶ el-Bakara, 2/33.

¹³⁷ el-Bakara, 2/34.

¹³⁸ Âdem ve eşinin yaratıldığı cennetin "dünyadaki bir bahçe" olduğu, "sonsuzluk yurdu cennet" olmadığıyla alakalı bazı tespit ve değerlendirmeler için bkz. Seyhan, Ahmet Emin, *Hadislerde Kutsiyet Atfedilen Fenomenlerin Dinî Değeri (Hacerülesved Örneği)*, Rağbet Yay., İstanbul, 2016, s. 143-146.

¹³⁹ Günümüzde pozitif bilimler, "Y kromozomu analizleriyle" şu an dünyada mevcut bütün insanların "ortak bir babanın çocukları" olduğunu, bunların Afrika kıtasından tüm dünyaya yayıldığını ve bu ortak babanın adının da "Y kromozomal Âdem (Y chromosomal adam)" olduğunu iddia etmektedir. Kanaatimizce "bu ortak ata", "tüm Âdemler ve eşlerinin yaratıldığı nefsi vâhide" olmalıdır. Elbette doğrusunu sadece Yüce Allah bilir.

¹⁴⁰ ez-Zümer, 39/6. Bu âyette haber verildiği üzere nasıl "hayvan türünden" olan "deve, sığır, koyun ve keçi" erkekli ve dişili olmak üzere "çifter çifter" yaratılmışsa "insan türü" de farklı ırklarda olmak üzere "çifter çifter" yaratılmış olmalıdır. Nitekim şu âyet, "insanın önce topraktan, sonra nutfeden (döllenen yumurta), daha sonra ise erkek veya dişi olmak üzere çifter çifter yaratıldığını" haber vermektedir: el-Fâtır, 35/11. Kaldı ki her türlü bitki ve meyve de erkekli ve dişili olmak üzere "çifter çifter" yaratılmıştır. Bkz. er-Râd, 13/3.

¹⁴¹ el-Bakara, 2/30; Yûnus, 10/14, 73; en-Neml, 27/62; el-Fâtır, 35/39. Ayrıca bkz. es-Sa'd, 38/26.

¹⁴² el-İsrâ, 17/77; el-Ahzâb, 33/62; el-Fâtır, 35/43; el-Feth, 48/23.

onun meyvesini yiyince imtihanı kaybetmiş, buradan dışarı çıkartılmış,¹⁴³ yakın bölgede aynı hata nedeniyle buldukları konumu kaybeden (hubûd) “aynı dil ailesine” mensup başka erkek ve kadınlarla tanışıp bir topluluk oluşturmuş,¹⁴⁴ bunlar arasından birisi peygamber seçilmiş,¹⁴⁵ bu peygamber onlara Yüce Allah’ın emir ve nehiylerini bildirmiştir. Bu arada her bir ırka mensup karı ve koca, kendi yavrularına konuştukları dili öğretmiş, yakın bölgede yaşayan farklı ırklara mensup erkek ve kadınların çocukları akıl ve baliğ olduktan sonra birbirleriyle evlenmiş, her bir ırk kendi varlığını bu şekilde sürdürmeye devam etmiştir. Nitekim Yüce Allah, böyle bir sistemi ortaya koyarak “bir erkek ve bir kadından birçok erkek ve kadın türeten Yüce Allah’a karşı sorumluluklarının bilincinde olmalarını” tüm insanlardan istemiştir.¹⁴⁶ Görüldüğü üzere her bir ırk “aynı dili konuşan bir Âdem ve eşinden” yaratılmış, yakın bölgedeki “aynı dil ailesinden” başka ırklara mensup kimselerin çocukları birbiriyle tanışıp evlenmiş, böylece o dili konuşan nesiller çoğalmış, dillerini korumayı başaran milletler varlıklarını günümüze kadar sürdürmüşlerdir.

Görüldüğü üzere mezkûr âyetler, yukarıdaki gibi yorumlandığında özellikle ateistler tarafından en çok sorulan ve bir türlü ikna edici cevap verilemeyen “kardeş evliliği” ve “dillerin nasıl oluştuğu” gibi çok önemli iki soru da cevabını bulmaktadır. Nitekim Yüce Allah, kendisi için koyduğu kurallarda (sünnetullah) bir değişikliğe gitmemiştir.¹⁴⁷ Bu bakımdan sütkardeşlerin evlenmesini bile haram sayan bir dinin bir batında doğan ikiz kardeşlerin çaprazlama evlenmelerini normal karşılaması da sünnetullah’a aykırıdır. Dolayısıyla “Allah’ın o zamanki yasası böyleydi, daha sonra onları değiştirdi” diyerek “kardeş evliliğini savunmaya devam etmek”, Yüce Allah’ın aynı anda farklı diller konuşan pek çok kadın ve erkeği yaratmaya gücünün yetmediğini iddia etmek anlamına gelir ki, bunu hiçbir müslümanın savunması düşünülemez.

¹⁴³ el-Bakara, 2/35-36.

¹⁴⁴ “İnin oradan hepiniz! Tarafımdan size bir yol gösterici (peygamber) gelir de kim ona uyarsa, onlar için herhangi bir korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir”, dedik.” el-Bakara, 2/38. âyetteki “(اهبطوا منها جميعا) İnin oradan hepiniz” “çoğul ifadesi” bizim görüşümüzü desteklemektedir. Nitekim bu ifade, bahçeden kovulan iki kişiyi değil, farklı bahçelerde imtihan edilen ve aynı şekilde imtihanı kaybeden “insanların tamamının” kovulmasını kapsamaktadır, denilebilir.

¹⁴⁵ Âl-i İmrân, 3/33. Peygamber seçimi, insan toplulukları arasından birisinin seçilmesiyle olur. Nitekim Hz. Nûh, Hz. İbrahim ve Hz. İmrân diğer kavimler arasından seçilmiştir. Hz. Âdem de “aynı dil ailesine” mensup diğer insanları uyarmak için onların arasından seçilmiş ve peygamber olarak görevlendirilmiştir. Bu bakımdan farklı coğrafyalardaki insan topluluklarının arasından birisinin tıpkı Hz. Âdem’in peygamber seçilmesi gibi seçilmesi ve o kavimlere tevhid inancını (İslâm’ı) tebliğ etmesi söz konusu olabilir. Zira bir seçimin olması alternatifler olduğunu gösterir. Dolayısıyla bu âyete de dayanarak “farklı dilleri konuşan kadın ve erkeklerin çiftler” halinde yaratıldığı ifade edilebilir.

¹⁴⁶ en-Nisâ, 4/1.

¹⁴⁷ el-İsrâ, 17/77; el-Ahzâb, 33/62; el-Fâtır, 35/43; el-Fetih, 48/23.

Nitekim Arapçada “Âdem” isminin hem “özel”¹⁴⁸ hem de insan türünü ifade eden bir “cins isim” olması, ayrıca Kur’ân’da “Âdem ve eşi” denilmesi,¹⁴⁹ ancak “Havva” isminden hiç söz edilmemesi “farklı ırklara mensup başka Âdemler ve eşlerinin yaratıldığının” bir başka delili olup bu iki önemli tespit bizim görüşümüzü teyit etmektedir.

Bilindiği üzere Kur’ân-ı Kerîm’de “Âdem” ismi, bazen “özel isim” bazen de insan türünü ifade etmek için kullanılan bir “cins isim”dir. Nitekim şu âyette Âdem ismi “Âdemoğlu/ insanoğlu” anlamında kullanılmıştır: *“Andolsun ki; (Ey insanlar!) Sizi (topraktan biz) yarattık, sonra size şekil verdik, sonra da meleklerle dedik ki: ‘Âdemoğluna/ insan türüne secde edin (onların üstünlüğünü/ yeryüzünün halifesi olarak yaratıldıklarını kabul edin)’ dedik. Bunun üzerine İblis’in dışında, onlar[ın hepsi] secde ettiler; (bir tek) o secde edenler arasında yer almadı.”*¹⁵⁰

Bu âyette geçen “Âdem” ismi bir şahsın özel ismi değil de, “insan türünün” genel adı olarak anlaşıldığında “daha ilk başta ve aynı anda binlerce farklı ırka mensup kadın ve erkeğin yaratıldığı” söylenebilir. Zira âyette hitap çoğul olarak “(م), siz” ifadesiyle “insan türünün tamamına”¹⁵¹ yapılmaktadır. Dolayısıyla ilk başta farklı dilleri konuşan kadın ve erkeklerin “çifter çifter” yaratıldıkları bu âyete dayanılarak ifade edilebilir.¹⁵² Daha açık bir ifadeyle söylemek gerekirse, “aynı anda Arap Âdem ve eşi, Fars Âdem ve eşi, Türk Âdem ve eşi, Slav Âdem ve eşi, Kürt Âdem ve eşi, Çin Âdem ve eşi, Japon Âdem ve eşi ve bunun gibi binlerce muhtelif dili konuşan Âdemler ve eşleri” yaratılmış olmalıdır. Kur’ân’ın bütününe bakıldığında böyle bir sonuç çıkartmak mümkün iken bu görüşün doğru olmadığını kanıtlayacak aksine bir âyetin veya sahih hadisin söz konusu olmadığı ifade edilebilir. Ancak âyetlere bütüncül değil parçacı yaklaşılabilecek olursa elbette farklı sonuçlara ulaşılması da her zaman imkân dâhilindedir.

Öte yandan Allah Teâlâ, “nefs-i vâhide”den yarattığı farklı ırklara mensup kadın ve erkeğin birbirini sevmesini ve şefkat göstermesini fitratlarına yerleştirmiş,¹⁵³ yeryü-

¹⁴⁸ Mesela şu âyette Âdem ismi, insan türünü ifade eden “cins isim” değil “özel isim” olarak kullanılmıştır. Âl-i İmrân, 3/33.

¹⁴⁹ el-Bakara, 2/35; el-A’râf, 7/19; et-Tâhâ, 20/117.

¹⁵⁰ el-A’râf, 7/11.

¹⁵¹ “(م), siz” “çoğul ifadesi”, aynı anda pek çok Âdem ve eşinin yaratıldığını gösteren bir diğer delildir.

¹⁵² Kaldı ki insanların “kan gruplarının farklı oluşu” başlangıçtan beri “pek çok insanın yaratıldığının” bir diğer kanıtıdır. Zira aradan ne kadar zaman geçerse geçsin ve nesiller ne kadar değişirse değişsin kan grupları değişmemektedir.

¹⁵³ “Kendileriyle huzur bulasınız diye sizin için türünüzden (etten ve kemikten) eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet (şefkat) var etmesi de O’nun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.” Rûm, 30/21.

zünün farklı coğrafyalarına yayılmalarına imkân sağlamış,¹⁵⁴ insanların dillerini daha ilk başta farklı farklı yaratmış, bunun kendi varlığının bir delili olduğunu söylemiş,¹⁵⁵ ayrıca farklı dilleri konuşan insanların birbirleriyle tanışmalarını¹⁵⁶ da istemiştir. Nitekim bizim kanaatimize göre “Altay Dil Ailesi, Bantu Dil Ailesi, Cermen Dil Ailesi, Çin-Tibet Dil Ailesi, Dene-Yenisey Dil Ailesi, Eskimo-Aleut Dil Ailesi, Güney Asya Dil Ailesi, Hami-Sami Dil Ailesi, Hint-Avrupa Dil Ailesi, Kafkas Dil Ailesi, Maya Dil Ailesi, Nijer-Kongo Dil Ailesi, Nil-Sahra Dil Ailesi, Pano-Takana Dil Ailesi, Slav Dil Ailesi, Tay-Kaday Dil Ailesi, Tupi-Guarani Dil Ailesi, Ural Dil Ailesi, Uto-Aztek Dil Ailesi, Yuma-Koçimi Dil Ailesi vd.”¹⁵⁷ diye nitelenen ve birbirlerine gramer olarak yakın dilleri konuşan muhtelif ırklar yakın coğrafyalarda birlikte yaşamışlardır. Yani; farklı kıtalardaki yakın dil ailelerine mensup kimseler imtihan edildikleri “bahçeden” çıkartılınca birbirleriyle tanışmış, kaynaşmış ve akraba olmuşlardır. Daha sonra sayıları çoğalan farklı ırklar değişik bölgelere dağılmış, kendilerine hâkimiyet alanlarını oluşturmuş veyahut farklı ırklar belirli bölgelerde bir arada yaşamaya devam etmişlerdir.

Örneğin Dağıstan’ın da içinde bulunduğu Doğu Kafkasya bölgesinde en az üç yüz kadar dilin konuşulduğu, Arapların bu coğrafyada bulunan Dağıstan’a “(جبل الألسنة) Cebelü’l-Elsine, Diller Dağı” dediği,¹⁵⁸ Romalıların da ticari işlerini takip etmek için Kafkasya’da 130 kadar tercüman bulundurduğu bilinmektedir.¹⁵⁹ Aynı şekilde sadece Papua Yeni Gine’de beş milyon sekiz yüz bin insanın iki yüze yakın farklı dil konuştuğu,¹⁶⁰ Endonezya’da binlerce adada yüzlerce farklı dil konuşan kavimlerin yaşadığı ifade edilmektedir.¹⁶¹

¹⁵⁴ “Sizi topraktan yaratması, O’nun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Sonra bir de gördünüz ki siz şimdi yeryüzünde dağılıp yayılan insanlar oluverdiniz.” Rûm, 30/20.

¹⁵⁵ Rûm, 30/22. İnsanların derilerinin renklerinin farklı olmasının nedeni, yaratıldıkları bölgelerdeki iklim ve coğrafi koşulların “sahip oldukları genlerin yapısını değiştirmesi”, böylece zamanla derilerin beyaz, siyah, sarı veya kızıl renge dönüşmesidir, denilebilir.

¹⁵⁶ “Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık ve birbirinizi tanıyıp kaynaşasınız (yardımlaşasınız) diye sizi ırklara ve kabilelere ayırdık...” el-Hucurât, 49/13. Görüldüğü üzere bu âyette de Yüce Allah, insanları daha en başta “ırklara ve kabilelere” ayırdığını haber vermektedir.

¹⁵⁷ Dil ailesi, birbiriyle aynı kökten gelen akraba dil topluluklarına verilen ad’dır. Günümüze kadar tespit edilen otuz üç dil ailesi hakkında bilgi için bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Dil_aileleri (Erişim tarihi: 29.10.2016).

¹⁵⁸ Géographie d’Aboulféda, II/1, s. 93’den naklen Dursun, Davut, “Kafkasya”, *DİA*, İstanbul, 2001, XXIV, 158.

¹⁵⁹ Baddeley, F. John, *Rusların Kafkasya’yı İstilas ve Şeyh Şâmil*, Çev.: Sedat Özden, Kayıhan Yay., İstanbul, 1996, s. 21-22; Berje, Adolf, *Kafkasyalı Dağlı Kavimlerin Kısa Tasviri*, Çev.: Sedat Özden, Kayıhan Yay., İstanbul, 1996, s. 9.

¹⁶⁰ https://tr.wikipedia.org/wiki/Papua_Yeni_Gine (Erişim tarihi: 29.10.2016).

¹⁶¹ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Endonezya> (Erişim tarihi: 29.10.2016).

Görüldüğü üzere dünyada mevcut her bir dilin bir grameri, kendine özgü kelimeleri, fonetiği (diksiyonu) ve zaman içinde geliştirdikleri yeni kelime, kavram ve deyimleri vardır. Zira insanlar ürettikleri veya başkaları tarafından icat edilen eşyaya “yeni isimler koyma özelliğine”¹⁶² sahiptir. Elbette bu kavimler içinde aynı dilin farklı lehçelerini konuşan topluluklar da vardır. Birbirleriyle yakın ilişkide olan/ ticaret yapan farklı ırkların birbirlerinden etkilenmeleri ve aralarında kelime alış-verişlerinin olması da tabiidir. Ancak bizim burada özellikle vurgulamak istediğimiz husus; “dünyanın değişik bölgelerindeki insanların yaratılışlarından itibaren anne ve babalarının konuştuğu ve kendine has grameri olan lisanı nesilden nesile aktara geldikleridir.” Nitekim Hz. Âdem’in iki oğlu arasında geçen konuşmalar,¹⁶³ dil ve kültür aktarımının sağlandığının bir delili olarak gösterilebilir ki bu da, bizim görüşümüzü desteklemektedir.

Sonuç olarak, ilk insanlar farklı ırklarda “bir kadın ve bir erkek olmak üzere çiftler” yaratılmış, bu çiftlerin “hafızalarına” birbirleriyle iletişim kuracakları dilin grameri ve kelimeleri daha en baştan kodlanmış, bu şekilde ikisinin anlaşması sağlanmış ve bunlar kendi çocuklarına konuştukları o dili öğretmişlerdir. Bir başka ifadeyle değişik diller konuşan ırklar dünyanın muhtelif yerlerinde aynı anda yaratılmış, her bir ırk yaratıldıkları bölgedeki en güzel bahçede imtihan edilmiş, düşmanları olan şeytana karşı uyarılmış, ancak o ikisi “sonsuz dek yaşama, melekler gibi ve ebedîlerden olma”¹⁶⁴ arzusuyla kendilerine çok cazip gelen o yasak ağaca yaklaşmış, onun meyvesini tatmış, bunun üzerine cinsel duygularının farkına varmış, birbirlerinden utanmış, yapraklarla avret yerlerini örtmeye koyulmuşlardır.¹⁶⁵ Ancak işledikleri bu günah nedeniyle buldukları rahat ortamdan çıkartılmış, yakın bölgede aynı hatayı işleyen ve konumlarını kaybeden “aynı dil ailesine mensup diğer ırklarla” buluşup tanışmış, böylece birbirleriyle ve diğer insanlarla olan esas imtihanları¹⁶⁶ da başlamıştır.

¹⁶² el-Bakara, 2/31.

¹⁶³ el-Mâide, 5/27-31. “Âdem ile eşinin kendi aralarında konuştuklarına dair Kur’ân’da somut bir delil yok” diyenlerin; “Eğer o ikisi kendi aralarında konuşmuyor idiyse bu iki oğulları konuşmayı kimden ve nasıl öğrenmişlerdir?” sorusuna açıklık getirmeleri gerekir. Tabi ki Hz. Âdem ve eşi konuşmayı biliyordu ve çocukları da bu lisanı anne ve babalarından öğrenmişlerdi. Nitekim mezkûr âyetlerden Hz. Âdem’in çocuklarının Yüce Allah’a, ahirete, hesaba, cezaya ve cehenneme inandıkları, Hz. Âdem’in bir peygamber olarak çocuklarına bunları öğrettiği ve bunu da konuşarak yaptığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Kur’ân’da bildirilen âyetler arasındaki bağlantıları kuramayan ve doğru değerlendirmeler yapamayanların Hz. Âdem ile eşinin konuşmayı bilmediklerini ve kendi aralarında bir takım sesler (agu gugu vs.) çıkartarak anlaşıklarını iddia etmeleri akılla, bilimle, mantıkla ve insafla bağdaşmasa gerektir. Kaldı ki bu tür iddialar da “pozitif bilimin kanıtlanmamış tezlerinden” başkası değildir.

¹⁶⁴ el-A’râf, 7/20.

¹⁶⁵ et-Tâhâ, 20/121.

¹⁶⁶ “...Birbirinize düşman olarak (hem şeytanla hem şeytanlaşmış insanlarla hem de birbirinizle imtihan edilmek, böylece meleklerin secdesini hak edecek ve cennetteki nimetlere layık olacak bir evreyi tamamlamak üzere o bahçeden aşağı) ininiz...” el-Bakara, 2/36. Ayrıca bkz. el-Arâf, 7/24. (Âyetlerin daha iyi anlaşılmasını temin etmek ama-

Bütün bu sened ve metin tahlilinden sonra şunlar ifade edilebilir: Gerek Ebû Hu-reyre ve Semûre b. Cündeb'ten nakledilen merfû hadislerin gerekse Saîd b. el-Müseyyeb'ten nakledilen mevkuf rivâyetin Nûh tufanının bölgesel değil küresel olduğuna inanan, kendi ırkını diğer ırklardan üstün, önemli ve ayrıcalıklı gören, başka kıtalarda yaşayan binlerce farklı kavmin varlığından habersiz olan ve tüm ırkların Hz. Nûh'un üç oğlunun soyundan türediği ön kabulüyle hareket eden şahıslar tarafından üretildiği anlaşılmakta olup söz konusu rivâyetlere itibar edilmemelidir.

Genel Değerlendirme

Asrımızda Türkler'in İslâm ile şereflenip yüzyıllarca bu dine hizmet ettiği gerçeğini görmek istemeyen, hâlâ Ye'cûc ve Me'cûc'un "Türkler" olduğunu haber veren uydurma hadisleri yazdıkları tefsirlerine alan, üstelik eserlerine aldıkları bu rivâyetlerle ilgili olumlu ya da olumsuz hiçbir kanaat belirtmeyen bazı âlimler vardır.¹⁶⁷ Bu tür mesnetsiz iddiaları yaymaya devam eden, işin doğrusunu öğrenmek için çaba göstermeyen, mevzû bir hadisi veya eksik araştırmaya dayalı hatalı bir içtihadı körü körüne savunan, böylece Hz. Peygamber'e atılan iftiralara zımnen destek olan bu gibi kimselerin İslâm âlimi olma sıfatını kaybedecekleri ve hiçbir zaman hakikate tercüman olamayacakları söylenebilir. Zira onlar, mevzû olduğu zaman içinde kanıtlanmış rivâyetleri eserlerine almakta bir beis görmemiş, bunların uydurma olduğunu söylemeye dilleri varmamış, üstelik söyleyenlerin uyarılarına da kulak tıkamış ve hakikati kabule yanaşmamışlardır.

Geçen yüzyılın büyük İslâm âlimlerinden Mûsâ Cârullah, tefsirlerde yer alan bu tür uydurma rivâyetlere dayanarak Kur'ân-ı Kerîm'i tefsir etmeye çalışanları uyarılmış ve Ye'cûc ve Me'cûc'un bir kavmin "ismi" değil "sıfatı" olduğunu söylemiştir. Cârullah; *"Eğer bunu belirli bir halkın ismi kabul edersek, Kur'ân âyetlerini basiretsiz bir şekilde göz göre göre batıl hayallere hamletmiş oluruz. Çünkü sahra ve deryanın kumları kadar sayıları çok olan bir halkın Zülkarneyn'in yaptığı seddin arkasında binlerce sene kapalı kaldıklarına inanmak, ufak bir seddi kıramayıp/ aşamayıp binlerce yıl aciz bir şekilde beklediklerini düşünmek, nihayet bir gün bu biçarelerin bütün yeryüzünü tahriף/ ifsad edeceklerini hayal etmek doğru değildir. Zira böyle beyhude bir masal Kur'ân-ı Kerîm'de bulunmaz"*¹⁶⁸ diyerek bu tür mevzû hadislerin Kur'ân'ın anlaşılmasını güçleştirdiğini ifade etmiştir.

---

cıyla yapılan tüm parantez içi açıklamalar tarafımıza aittir. Bu, Kur'ân'ın mealini tahrif değil, Yüce Allah'ın maksadının daha doğru anlaşılmasını temin için gösterilen azami çabanın doğal bir sonucudur.)

¹⁶⁷ el-Kannûcî, Ebu't-Tayyib Muhammed Sadık Han b. Hasan b. Ali, *Fethu'l-beyân fi mekâsidi'l-Kur'ân*, el-Mektebetü'l-asriyye, Beyrut, 1412/1992, VIII, 14. Ayrıca bkz. Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, VIII, 573.

¹⁶⁸ Carullah, *a.g.m.*, s. 266.

Görüldüğü üzere Mûsâ Cârullah'ın bu tespitleri son derece haklı ve yerindedir. Bu tür mevzû hadisleri sahiplenerek son din İslâm'ı yanlış tanıtmak ve müslüman olması muhtemel milletleri ötekileştirerek/ dışlayarak dinden soğutmak doğru değildir. Yapılması gereken Ye'cûc ve Me'cûc ile ilgili ortaya atılan iddialara doğru cevaplar üretmek ve insanları ikna etmektir. Nitekim Ebû Şehbe (ö. 1403/1982), bu tür uydurma rivâyetleri sahiplenmeye devam eden, insanların sorularına cevap veremeyen, sonra da onları tekfire kalkışanları şöyle ikaz etmektedir: *“Elbette Ashâb-ı Kehf, Zülkarneyn ve Ye'cûc ve Me'cûc (gibi mevzular) şüphe olmayan kesin gerçeklerdir. Nasıl olsun ki? Çünkü bütün bu mevzuları içinde boş ve anlamsız söz barındırmayan Kur'ân-ı Kerîm haber vermektedir. Ancak bizim şiddetle reddettiğimiz ve kabul etmediğimiz; bu hurafelerdir, bunlarla ilgili anlatılan masallardır ve İslâm bilgi kaynaklarına sokuşturulanlardır. (Dolayısıyla) Allah ve Peygamber'i tüm bunlardan berîdir (uzaktır). Bütün bunlar sadece ve sadece Benî İsrâîl'in hikâyeleri, yalanları ve tahrifâtıdır (çarpıtmaları/ saptırmalarıdır).”*¹⁶⁹

Diğer taraftan Ye'cûc ve Me'cûc ile ilgili hadislerin sahih olanları olduğu gibi zayıf ve mevzû olanları da vardır. Uydurma olanlarına İsrâiliyat ve Mesihiyat karışmış, Ye'cûc ve Me'cûc kavramı “sıfat” olarak kullanılırken zamanla “isim”leşmiş, bu yüzden de Hz. Peygamber'in sözleri râvîler tarafından yanlış anlaşılıp aktarılmıştır. Bu tür rivâyetler, hem mezkûr âyetlerin hem de sahih hadislerin yanlış yorumlanmasına neden olmuştur. Zira sahih hadisler incelendiğinde görüleceği üzere Hz. Peygamber zamanında Ye'cûc ve Me'cûc kelimesi sahâbe tarafından “bozguncu insanlar/ şeytanlaşmış insanlar” olarak anlaşılmış ve “isim” değil “sıfat” olarak kullanılmıştır. Nitekim İslâm coğrafyasının hızla genişlemesi ve farklı kültürlerin İslam toplumuna sirayet etmesi hem kavramların anlam çerçevesinin genişlemesine hem de anlam kaymalarına neden olmuştur. Bu bakımdan “dildeki göstergelerin toplumun geçirdiği sosyal ve kültürel değişmelerle sıkı sıkıya ilişkili olduğu” anlaşıldığında meselenin çözümü çok daha kolaylaşacaktır.¹⁷⁰ Dolayısıyla Hz. Peygamber döneminde “sıfat” olarak kullanılan Ye'cûc ve Me'cûc kelimesiyle kast edilenin “kıyamete kadar her toplumda ve her coğrafyada bulunan şeytanlaşmış insanlar” olduğu kabul edildiğinde Ye'cûc ve Me'cûc ile ilgili kafalardaki sorular cevabını bulacak, soru soranların tekfir edilmesine gerek kalmayacak, Kur'ân ve sünnet hakkında şüphe uyandırılmayacak ve daha doğru bir din anlayışı ortaya konulabilecektir.

Nitekim şu an İslâm dünyasında Ye'cûc ve Me'cûc ile ilgili güvenilir dinî bilgiye sahip olmayan bazı kimseler, insanların sorularına tatmin edici cevaplar üretememekte,

¹⁶⁹ Ebû Şehbe, *İsrâiliyat ve'l-mevdûât fi kütübi't-tefsîr*, s. 248.

¹⁷⁰ Uğur, Mücteba, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, TDV Yay., Ankara, ts., s. 103.

bu yüzden de Ye'cûc ve Me'cûc ile alakalı kafa karışıklıkları devam etmektedir. Bu gibi kimselerin izah etmekte zorlandıkları ve muknî cevaplar üretemedikleri bir şeye insanların sorgulamaksızın inanmalarını beklemleri doğru değildir. Kaldı ki genç nesillerin sordukları sorularından rahatsız olmak, onları susturmaya çalışmak, başarılı olamayınca da tekfire yeltenmek ilmî ve ahlâkî bir yaklaşım olmadığı gibi Kur'ân-ı Kerîm'in açık âyetine de aykırıdır.¹⁷¹ Dolayısıyla ciddi bir İslâm âlimine düşen görev; uzman olduğu sahada konuşmak, bilmediği konularda ahkâm kesmeyi bırakmak, kendisine sorulan sorulara ikna edici, güvenilir ve sağlam cevaplar üretmek, bunun için o konuyla alakalı yapılmış ilmî çalışmalara müracaat etmek, kimseyi tekfir etmemek, bu mevzuların konuşulmasından rahatsızlık duymamak ve nihai kararı da insanların özgür iradesine havale etmek olmalıdır.

SONUÇ

Araştırma neticesinde ulaşılan sonuçlar şu şekilde ifade edilebilir:

Ye'cûc ve Me'cûc kelimesi, Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde "fesatçı, bozguncu" anlamında "sıfat" olarak kullanılmıştır.

Ye'cûc ve Me'cûc'un "Türkler" olduğunu iddia eden kimseler, Kur'ân-ı Kerîm'i veya sahih hadisleri değil "uydurma rivâyetleri" referans almış ve böyle bir sonuca ulaşmışlardır.

Kur'ân-ı Kerîm'de iki âyette geçen "Ye'cûc ve Me'cûc" tâbiriyle kastedilenler "farklı zaman ve mekânlardaki bütün zâlim, kâfir ve müşrik kimseler"dir. Biriyle "dünyadaki zalim ve bozguncu insanlar", diğeriyle ise "mahşer meydanında toplanacak şeytanın taraftarları" kastedilmiştir.

Ne Kur'ân-ı Kerîm'de ne de sahih hadislerde Ye'cûc ve Me'cûc'un "belirli bir kavmin adı" veya "kıyâmetin bir alâmeti" olduğuna dair bir bilgi söz konusudur. Bu iddialar ya uydurma hadislere ya da bağlamından kopartılarak yorumlanmış âyet-i kerîme'lere dayandırılmaktadır. Bu nedenle gerek dünyada gerekse âhirette çekirge sürülerini andıran, çok kalabalık insan topluluklarının oluşturduğu görüntüyü tasvir için kullanılan ve her dilde de benzerleri bulunan kavramları yanlış anlayarak bunu düşman gördükleri "bir kavme isim olarak vermek" veya "kıyâmetin bir alâmeti" şeklinde takdim etmek isabetli değildir. Zira sahih hadisler incelendiğinde görüleceği üzere sahâbe,

¹⁷¹ "(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde (yumuşak bir üslupla, akla ve sağduyuya en uygun şekilde ve en inandırıcı yöntemlerle) mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir." en-Nahl, 16/125.

Ye'cûc ve Me'cûc'u "şeytanlaşmış insanlar" olarak anlamış ve ona göre tepki vermişlerdir. Ancak bu kavram ilerleyen yıllarda anlam kaybına uğramış, yahudi ve hıristiyan kültürlerinin de etkisiyle düşman görülen kavimlere "isim" olarak verilmeye başlanmış, böylece hem âyetler hem de Hz. Peygamber'in konuyla ilgili ikazları yanlış anlaşılıp aktarılmıştır.

Nûh tufanı "küresel değil bölgesel düzeyde" gerçekleşmiştir. Dünyanın başka bölgelerinde hayat devam ederken ve oralardaki kavimlere gönderilen peygamberler görevlerini ifa ederken Nûh kavminin hatası nedeniyle tüm dünyadaki insanların boğulduğu iddiası ciddi dayanaklardan yoksundur. Zira günümüzde dünyanın değişik yerlerinde konuşulan "grameri, fonetiği ve kelimeleri farklı binlerce dilin" Nûh tufanından sonra Hz. Nûh'un üç oğlunun soyundan oluşması ve tüm dünyaya yayılması muhtemeldir. Kur'ân-ı Kerîm veya sahih sünnet'in buna onay verebilmesi hiçbir şekilde mümkün değildir.

KAYNAKÇA

- Ahmed Naim/ Kâmil Miras, (ö. 1353/1934), *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, (I-XIII), DİB, Yay., Ankara, 1986.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1988.
- el-Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî (ö. 855/1451), *Megâni'l-ahyâr fi şerhi esâmî ricâli meâni'l-âsâr*, Thk.: Ebû Abdullah Muhammed Hasan, Basım yeri ve tarihi yok.
- Baddeley, F. John, *Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şâmil*, Çev.: Sedat Özden, Kayıhan Yay., İstanbul, 1996.
- Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd, (ö. 510/1117), *Meâlimu't-tenzîl fi tefsîri'l-Kur'ân*, (I-VIII), Thk.: Muhammed Abdullah/ Osman Cum'a/ Süleyman Müslim, Dâr-u Tîbe, 1417/1997.
- Berje, Adolf, *Kafkasyalı Dağlı Kavimlerin Kısa Tasviri*, Çev.: Sedat Özden, Kayıhan Yay., İstanbul, 1996.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik, (ö. 292/905), *el-Bahru'z-zehhâr el-ma'ruf bi müsneidi Bezzâr*, (I-XVIII), Thk.: Mahfûz er-Rahman Zeynullah/ Adil b. Sa'd/ Sabri Abdulhalik, Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, Medine, 1988-2009.
- Bıyık, Mustafa, "Hıristiyan Teolojisinde Deccal ve Yecûc-Mecûc Kavramları", *HÜİFD*, 2007/1, C. 6, Sayı: 11, (ss. 53-79).
- Bilmen, Ömer Nasûhî, (ö. 1381/1971), *Muvazzah İlm-î Kelam*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, (ö. 256/870), *Sahîhu'l-Buhârî*, (I-VIII), Çağrı Yay., İstanbul, 1412/1992.
- Cârullah, Mûsâ, (ö. 1364/1945), "Kur'ân-ı Kerîm Âyetlerinin Mu'ciz İfadelerine Göre Ye'cûc", Sad.: Nur Ahmet Kurban, *GÜİFD*, Gümüşhane, 2013, C. 2, Sayı: 4, (ss. 250-282).
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, (I-II), DİB., Yay., Ankara, 1988.
- , "Ye'cûc - Me'cûc ve Türkler", *AÜİFD*, Ankara, 1975, C. 20, (ss. 97-125).
- Çelebi, İlyas, *Uzak ve Yakın Gelecekle İlgili Haberler*, (Fiten-Melâhim-Kıyâmet Alâmetleri), Kitabevi, İstanbul, 2000.
- , "Ye'cûc ve Me'cûc", *DİA*, İstanbul, 2013, XLIII, 374.

- Çelik, Ali, Hz. Peygamber'in Hadislerinde Fitne (Sebepleri, Özellikleri, Çâreleri), Çağlayan Yay., İzmir, 1996.
- Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman es-Semarkandî, (ö. 255/868), *Sünenü'd-Dârimî*, (I-II), Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- Döndüren, Hamdi, *İnsanlığa Son Çağrı Kur'an-ı Kerîm, Meal, Tefsir, Ansiklopedik İndeks*, (I-II), Yeni Şafak, İstanbul, 2003.
- Dursun, Davut, "Kafkasya", *DİA*, İstanbul, 2001, XXIV, 158.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as, (ö. 275/888), *Sünenu Ebî Dâvud*, (I-V), Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- Ebu's-Suûd, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa, (ö. 982/1574), *İrşâdu'l-akli's-selîm ilâ mezâye'l-kitâbi'l-kerîm*, Dâr-u ihyâi't-türasi'l-Arabî, Beyrut, ts.
- Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, (ö. 1403/1982), *İsrâiliyat ve'l-mevdûât fi kütübi't-tefsîr*, Mektebetu's-sünne, Basım yeri ve tarihi yok.
- Elbânî, Ebû Abdurrahman Muhammed Nâsiruddin, (ö. 1420/1999), *Silsiletü'l-ehâdisi'd-daîfe ve'l-mevdûa*, (I-XIV), Dâru'l-meârif, Riyad, 1412/1992.
- Esed, Muhammed, (ö. 1413/1992), *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, Çev.: Cahit Koytak/ Ahmet Ertürk, İşâret Yay., İstanbul, 2000.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî, (ö. 370/981), *Tehzîbu'l-luga*, (I-XII), Thk.: Muhammed Ivaz, Dâr-u ihyâi't-türas, Beyrut, 2001.
- Hasan Hanefî, *Mine'l-Akîde ile's-Sevrâ*, (I-V), Dâru't-tenvîr, Beyrut, 1988.
- Hâkim en-Nîsâbûrî, Muhammed b. Abdillâh, (ö. 405/1014), *Müstedrek ale's-Sahîhayn*, (I-IV), Thk.: Mustafa Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1411/1990.
- Harpûtî, Abdullatif, (ö. 1334/1916), *Tenkîhu'l-kelam fi akâid-i ehli'l-İslâm*, (Kelâmî Perspektiften İslâm İnanç Esasları), Haz.: İbrahim Özdemir/ Fikret Karaman, TDV Elazığ Şb. Yay., Elazığ, 2000.
- Hatipoğlu, Nihat, *Kur'an-ı Kerîm'in Doğru Anlaşılmasında Hadislerin Önemi*, Ta-ha Yay., Ankara, 1999.
- Heysemî, Ali b. Ebî Bekr, (ö. 807/1404), *Mecmau'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, (I-X), Dâru'l-fikr, Beyrut, 1412/1992.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, (ö. 365/976), *el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl*, (I-VII), Thk.: Yahya Muhtar Gazzavî, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1404/1988.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Râzî, (ö. 327/938), *Kitâbu'l-cerh ve't-ta'dîl*, (I-IX), Dâr-u ihyâi't-türasi'l-Arabî, Beyrut, 1952.
- İbn Ebî Hayseme, Ebû Bekir Ahmed, (ö. 279/892), *et-Târihu'l-Kebîr*, (I-II), Thk.: Sâlih b. Fethî Hilâl, Kahire, 1427/2006.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, (ö. 852/1448), *Fethu'l-bâri bi şerh-i sahîhî'l-Buhârî*, (I-XIII+Muk), Thk.: Abdurrahman Muhammed, Dâr-u ihyâi't-türas, Beyrut, 1404/1988.
- , *Lisânu'l-mîzân*, (I-X+Fihrist), Dâr-u ihyâi't-türasi'l-Arabî, Beyrut, 1995.
- , *Takrîbu't-tehzîb*, Thk.: Muhammed Avâme, Dâru'r-Reşîd, Suriye, 1406/1986,
- , *Tehzîbu't-tehzîb*, (I-XIV), Dâru'l-fikr, Beyrut, 1404/1984.
- İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed, (ö. 241/855), *Müsned*, (I-VI), Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- İbn Hıbbân, Ebû Hâtim el-Bustî, (ö. 354/965), *Kitâbu'l-mecrûhîn*, (I-III), Thk.: Mahmûd İbrâhim Ziyâd, Dâru'l-va'y, Haleb, 1396,
- , *Sahîhu İbn Hıbbân*, (I-XVIII), Thk.: Şu'ayb el-Arnaûd, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1993.
- , *Sikât*, (I-IX), Thk.: Şerefüddin Ahmed, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1975.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ, (ö. 774/1372), *el-Bidâye ve'n-nihâye*, (I-XXI), Thk.: Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, Dâr-u hicr, 1424/2003.
- , *en-Nihâye fi'l-fiten ve'l-melâhim*, (I-II), Thk.: Muhammed Ahmed Abdulazîz, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1408/1988.

- , *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (I-VIII), Thk.: Sâmi b. Muhammed Selâme, Dâr-u Tîbe, 1999/1420.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, (ö. 275/888), *Sünenu İbn Mâce*, (I-II), Thk.: Muhammed Fuad Abdulbâkî, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- İbn Manzûr, Cemaluddin Muhammed b. Mükerrerem, (ö. 711/1311), *Lisânu'l-Arab*, (I-XV), Dâru's-Sadr, Beyrut, 1994.
- İbn Mes'ûd, Abdullah, (ö. 32/652), *Tefsîr-u İbn Mes'ud*, (*Dirâsetü an İbn Mes'ud ve tefsîrihi*, *mecmu'ut-tefsîr*), (I-II), Thk.: Muhammed Ahmed İsevî, Riyad, ts.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd, (ö. 230/844), *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, (I-VIII), Thk.: Muhammed Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1410/1990.
- İbn Şâhin, Ebû Hafis Ömer b. Ahmed b. Osman, (ö. 385/995), *Tarihu esmâi'd-duafâ ve'l-kâzibîn*, Thk.: Abdurrahîm Muhammed Ahmed el-Kaşkarî, Basım yeri yok, 1409/1989.
- İbn Vehb, Ebû Muhammed Abdullah, (ö. 197/812), *el-Câmi' fi'l-hadîs*, Thk.: Mustafa Hasan Hüseyin Muhammed, Dâr-u İbnü'l-Cevzî, Riyâd, 1416/1995.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman, (ö. 597/1201), *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, (I-II), Thk.: Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1406/1986.
- , *el-İlelü'l-mütenâhiye fi'l-ehâdîsi'l-vâhiye*, (I-II), Thk.: Halil el-Mîs, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1403/1989.
- , *el-Mevdûât*, (I-III), Thk.: Abdurrahman Muhammed Osman, Medine, 1386-1388/1966-1968.
- İslamoğlu, Mustafa, *Tabiat ve Kur'ân Âyetleri Işığında Yaratılış ve Evrim*, Düşün Yay., İstanbul, 2016.
- Kâdi Beydâvî, Abdullah b. Ömer, (ö. 791/1389), *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, (I-IV), Hakikat Yay., İstanbul, 1988-1991.
- el-Kannûcî, Ebu't-Tayyib Muhammed Sadîk Han b. Hasan b. Ali, (ö. 1307/1889), *Fethu'l-beyân fi mekâsidi'l-Kur'ân*, (I-XV), el-Mektebetü'l-asriyye, Beyrut, 1412/1992.
- Kâsımî, Muhammed Cemâluddin b. Muhammed b. Saîd b. Kâsım, (ö. 1333/1914), *Mehâsinu't-te'vîl*, Thk.: Muhammed Bâsıl, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1418/1997.
- Kitâb-ı Mukaddes, *Eski ve Yeni Ahit (Tevat ve İncil)*, Kitâb-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1988.
- Kurtûbî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Ensârî, (ö. 671/1272), *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, (I-XX), Thk.: Ahmed Abdulalîm el-Berdûnî, Dâru'l-kütübî'l-Mısıryye, Kâhire, 1384/1964.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Hubeyb el-Basrî, (ö. 450/1058), *Tefsîru'l-Mâverdî (en-Nüket ve'l-Uyûn)*, (I-VI), Thk.: es-Seyyid İbn Abdilmaksûd b. Abdîrahîm, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, ts.
- Mizzî, Cemâluddin, Ebu'l-Haccac Yusuf b. Zeki, (ö. 742/1341), *Tehzîbu'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*, (I-XXXV), Thk.: Beşşâr Avâd, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1980.
- Mukâtil b. Süleyman, Ebu'l-Hasan b. Beşîr, (ö. 150/767), *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, Thk.: Abdullah Mahmûd, Dâr-u ihyâu'türas, Beyrut, 1423.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyrî, (ö. 261/875), *Sahîhu Müslim*, (I-III), Thk.: Muhammed Fuad Abdulbâkî, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- Râgıb, el-İsbahânî, (ö. 502/1108), *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, Kahraman Yay. İstanbul, 1986.
- Râzî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer, (ö. 606/1209), *Tefsîru'l-kebîr ev mefâtihu'l-gayb*, (I-XXXII-Fihrist), Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1990.
- es-Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrahim en-Nisâbûrî, (ö. 427/1035), *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*, (I-X), Thk.: Ebû Muhammed b. Âşur, Dâr-u ihyâu'türas, Beyrut, 1422/2002.
- Sarmış, İbrahim, *Kur'ân'a Göre İnsanın Yaratılması ve Çoğalması*, Düşün Yay., İstanbul, 2016.
- Seyhan, Ahmet Emin, *Hadislerde Kutsiyet Atfedilen Fenomenlerin Dinî Değeri (Hacerülesved Örneği)*, Rağbet Yay., İstanbul, 2016.

- Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, (ö. 911/1505), *Esmâu'l-müdellesîn*, Thk.: Mahmûd Muhammed Mahmûd Hasan, Dâru'l-Cîl, Beyrut, ts.
- Sofuoğlu, Mehmed, (ö. 1407/1987), *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*, (I-VIII), İrfan Yayınevi, İstanbul, 1389/1970.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed, (ö. 360/971), *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, (I-IV), Thk.: Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1984.
- Tantâvî, Muhammed Seyyid, *et-Tefsîru'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (ö. 1431/2010), (I-XV), Dâr-u nahda, Kâhire, 1997-1998.
- Taşbolotov, Aziz, Ye'cüc ve Me'cüc Hakkındaki Hadislerin İsnad ve Metin Açısından Tahlili, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), AÜSBE, Ankara, 2007.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ, (ö. 279/892), *Câmiu's-Sahîh*, (I-IV), Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- Türe, İskender, *Zülkarneyn Kur'ân'da Uzaya Seyahati Anlatılan İnsan*, Karizma Yay., İstanbul, 2002.
- et-Tuveycirî, Hammâd b. Abdillâh b. Hammâd Abdirrahman, (ö. 1413/1992), *el-İhticâc bi'l-eser alâ men enkerâ el-mehdiyye'l-muntezar*, (I), Riyad, 1403/1983.
- , *İthâfu'l-cemâati bimâ câe fi'l-fiten ve'l-melâhim ve eşrâtu's-sâa*, (I-III), Dâru's-sâmiû, Riyad, 1414/1993.
- Uğur, Mücteba, (ö. 1425/2005), *Hadis Terimleri Sözlüğü*, TDV Yay., Ankara, ts.
- el-Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali en-Nîsâbüri, (ö. 468/1074), *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, (I-IV), Thk.: Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve diğerleri, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1415/1994.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, (ö. 1361/1942), *Hak Dîni Kur'ân Dili*, (I-IX+Fihrist), Eser Neşriyat, İstanbul, ts.
- Yeniçeri, Celal, *Uzay Âyetleri Tefsîri (İslâm Açısından Kainat ve İmkanları)*, Erkam Yay., İstanbul, 1995.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed, (ö. 748/1374), *Mîzânü'l-itidâl fi nakdi'r-ricâl*, (I-VIII), Thk.: Ali Muhammed Muavvid/ Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Beyrut, 1995.
- , *el-Muğni fi'd-duafâ*, Thk.: Nureddin Itr, Basım yeri yok ve tarihi yok.
- Zemahşerî, Cârullah Mahmûd b. Ömer, (ö. 538/1143), *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl ve uyûni'l-akvâl fi vucûhi't-te'vîl*, (I-IV), Thk.: Mustafa Hüseyin Ahmed, Kahire, 1363/1953.
- Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa, (ö. 1436/2015), *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-akâde ve's-şerîâ ve'l-menhec*, (I-XXX), Dâru'l-fikr, Dimesşk, 1418/1997.

İnternet kaynakları

https://tr.wikipedia.org/wiki/Dil_aileleri (Erişim tarihi: 29.10.2016).

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Endonezya> (Erişim tarihi: 29.10.2016).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Papua_Yeni_Gine (Erişim tarihi: 29.10.2016).